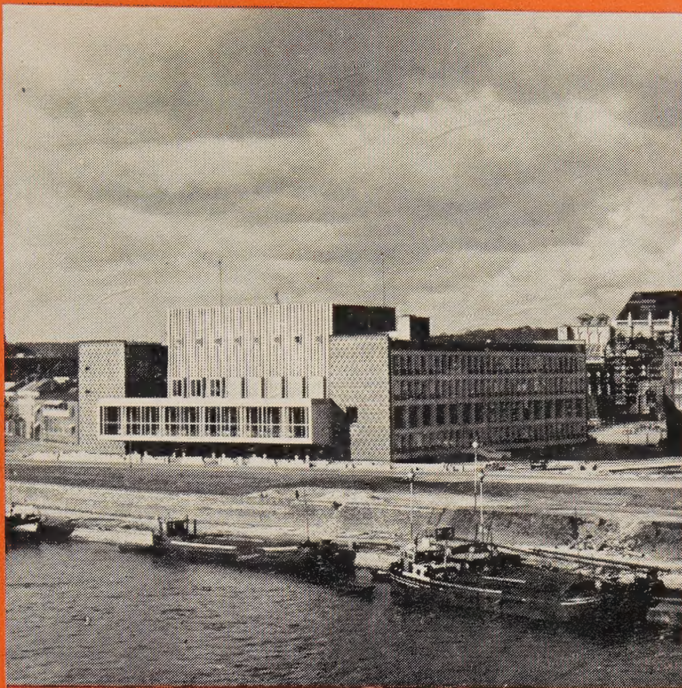

Het Huis der Provincie

4-5
1955

FORUM

maandblad voor architectuur en gebonden kunst

English Summary

The Provincial Centre of Gelderland at Arnhem

page 114

The "provincial centre" at Arnhem is meant to stimulate the social life activities of the province of Gelderland.

It consists of two main spaces: working spaces and spaces used for official activities such as receptions, meetings, but also, if necessary, for musical or theatrical performances.

In consequence of the fact that the provincial government acts as a "host" on such occasions, these spaces must be situated in the vicinity of those used by the government for the accomplishment of its task. Together they form the first floor, accessible by a broad staircase of 7 m. Apart from this, there are two staircases furnished with elevators in the eastern and the western wing of the building.

The architectural composition:

There is little differentiation between the main parts of the building (the main hall of the provincial government — eastern and western wings — southern gallery and northern wing) with exception of the main hall which is accentuated by its central position and also by its dimensions and the materials used. The situation of this main hall has a centralizing effect and accentuates the spatial value of the inner court-yard.

The building as a whole consists of a ring-shaped structure which is also responsible for the existance of the inner court-yard.

The spatial divisions:

The working space for civil servants has been divided into equal parts.

The main floor is composed of two kinds of spaces: rooms and galleries. A certain amount of variety was introduced as to the spatial arrangement of the whole. The market-place and the surrounding buildings reveal an asymmetrical groundscheme in contradistinction to the above mentioned inner court-yard. The hall on the groundfloor resembles a grotto: northern light, dark walls and floors and rugged materials of similar colouring. From here, the staircase conducts us towards the southern gallery with its terrace and its view on the river Rhine, the visual link between the building and the province it represents. Broad passages along the eastern and western wings conduct towards the more quiet northern gallery which affords us a view on the market-place. The walls consist of yellow-grey brick, with variations in important places. The ceiling is covered with mahogany and the floor consists of quartzite and crystalino.

The rear side of the rooms are situated along the corridor. The main hall has become a more or less independent space because of the particular materials used (black and white strips of glazed bricks).

Principal and Architect

The provincial government was well aware of the fact that a provincial centre should express the close relation between all aspects of social life and the body of civil servants governing the province in question. It was also aware of the fact that the building in question should be the embodiment of the life and the work of the inhabitants. In order to accentuate the latter, it was decided to give assignments to a number of artists.

Architecture and the Arts

A great many artists have contributed to the completion of the provincial centre. The architectural and spacial values of the building became the "points de départ" of their creations. A liberal exchange of views between architects and artists has had very satisfying results.

J. J. M. Vegter

page 131

The creation of a provincial governmental centre is a difficult problem, especially the creation of *the* provincial centre in the sense of an archetype. From the point of view of town-

Résumé français

Le Centre Provincial de Gueldre à Arnhem

page 114

Le "Centre Provincial" à Arnhem a comme but la stimulation de l'activité sociale de la province de Gelderland (Gueldre) .

Le centre se compose de deux espaces essentiels: un espace d'administration et un espace pour les activités officielles comme des réceptions et des "meetings", mais aussi occasionellement pour les auditions et les représentations. A ces occasions, le gouvernement provincial peut être considéré comme l'hôte. Conséquemment ces espaces doivent être situés proche des espaces administratifs. Ils se trouvent au premier étage, qu'on peut gagner par un escalier large de 7 m. Il y a encore deux autres dans l'aile ouest et dans l'aile est du bâtiment.

La composition architecturale

Sauf la grande salle qui est accentuée par la situation centrale, les dimensions et les matériaux, il y a peu de différentation architecturale entre les deux espaces essentiels du bâtiment (la grande salle du gouvernement provincial — les ailes est et ouest — la galerie sud et l'aile nord). La situation de la grande salle augmente la valeur spatiale de la cour intérieure. Le bâtiment entier se compose d'un construction circulaire.

La division spatiale

Le centre administratif a été divisé en parties égales. L'étage principal se compose de deux espèces d'espace: des chambres et des galéries. On a introduit certaines variations dans la composition spatiale de l'entier. Le marché et les bâtiments environnants sont d'un plan asymmétrique, par opposition à la cour intérieure. La grande salle au rez-de-chaussée ressemble à une grotte: illumination du coté nord, sol et murs sombres et matériaux rugueux d'une couleur semblable. Le grand escalier nous mène à la galerie sud avec sa terrasse et sa vue sur le Rhin, le chaînon visuel entre le bâtiment et la province qu'il représente. De larges corridors dans les ailes est et ouest mènent à la galerie nord qui est plus tranquille avec sa vue sur le marché. Les murs se composent de briques cuites d'une couleur jaune-grise avec des variations aux points importants. Le plafond est d'acajou et le sol se compose de quartzite et de cristalino.

Le fond des chambres est situé au long des corridors.

La salle principale a un caractère plus ou moins indépendant à cause des matériaux (des bandes blanches et noires de briques émaillées).

L'architecte et son principal

Le gouvernement provincial a très bien compris qu'un centre provincial devrait exprimer la relation intime entre tous les aspects sociaux et les activités administratives du gouvernement. Il a aussi compris que le bâtiment en question devrait exprimer la vie et les activités des habitants de la province. Par conséquant on décidait de se procurer de la coopération d'un nombre d'artistes.

L'architecture et les arts

Un grand nombre d'artistes a contribué à l'achèvement du centre provincial. Les valeurs architecturales et spatiales du bâtiment devenaient le "point de départ" de leurs créations. Un échangement extensif d'opinion entre les artistes et les architectes a eu des résultats très satisfaisants.

J. J. M. Vegter

page 131

La création d'un centre provincial est une chose bien difficile, surtout la création *"du"* centre provincial, dans le sens d'un archetype.

D'un point de vue d'urbanisme, c'est aussi

Zusammenfassung

Das Haus der Provinz Gelderland in Arnheim

Seite 114

Das "Haus der Provinz" in Arnheim bezweckt das Stimulieren und Aktivieren des sozialen Lebens der Provinz Gelderland. Dieses Gebäude besteht aus zwei verschiedenen Raumsorten: den Arbeitsräumen und den repräsentativen Räumen, die zu offiziellen Empfängen und Festlichkeiten, sowie zu Theater- und Musikausführungen bestimmt sind. Die Provinzverwaltung tritt dann als Gastgeber auf. Darum muss der repräsentative Teil, der im 1. Stock untergebracht ist, ganz in der Nähe der Verwaltungsräume liegen.

Dieses 1. Stockwerk hatte eine eigene 7 m breite Treppe. Der Ost- und Westflügel des Gebäudes haben jeder ein eigenes mit Aufzügen versehenes Treppenhaus.

Struktur vom "Haus der Provinz"

Der Unterschied zwischen den einzelnen Teilen, woraus sich das Gebäude zusammensetzt (grosser Saal der Provinzverwaltung, Ost- und Westflügel — Südgalerie und Nordflügel) ist nicht gross. Nur der grosse Saal unterscheidet sich durch seine zentrale Lage, seine Abmessungen und dem verwendeten Material. Durch seine Lage wirkt er zentralisierend und erhöht den räumlichen Charakter des Hofes, der seine Entstehung der ringförmigen Gruppierung des ganzen Gebäudes zu danken hat.

Die räumliche Verteilung

Der Arbeitsraum der Beamten ist in gleichen Teilen geteilt. Sie sind statisch.

Das Hauptgeschoss besteht aus zwei Raumarten: Zimmern und Galerien. Eine gewisse Wechselwirkung erreichte man durch unterschiedliche räumliche Anordnungen. Der Marktplatz und die ihn umringenden Gebäude haben einen asymmetrischen Grundriss, während dem Hof bewusst eine runde Form gegeben wurde.

Der grosse Saal im Parterre ist grottenartig: dunkle Wände und dunkle Fussböden, Licht vom Norden, grobes einfarbiges Material. Von hier aus führt die breite Treppe empor zur Südgalerie mit ihrer Terrasse und ihrem Blick auf den Rhein. Sie bringt die visuelle Bindung zwischen dem Gebäude und der Provinz zum Ausdruck. Dem Ost- und Westflügel entlang führen breite Gänge, die zur ruhigeren Nordgalerie leiten, die einen Blick auf den Marktplatz schenkt. Die Wände bestehen aus graugelbem Backstein — mit Variationen an wichtigen Stellen. Die Decken sind mit Mahagoniholz bedeckt und der Fussboden besteht aus Kwartsit und Kristalino.

Die Hinterseiten der einzelnen Zimmer liegen am Gang. Durch die Verwendung besonderen Materials (schwarz-weiss gestreifte Wand, glasierter Backstein) erhielt der Hauptsaal einen mehr oder weniger unabhängigen Charakter.

Architekt und Bauherr

Die Provinzverwaltung begriff sehr gut, dass ein Provinz-zentrum die innige Verbundenheit zwischen Verwaltungsapparat und allen Aspekten des sozialen Lebens der Provinz zum Ausdruck bringen musste. Sie wusste auch, dass solch ein Gebäude die Verkörperung von Geist und Arbeit der Einwohner sein musste. Darum entschloss man sich zur Heranziehung zahlreicher Künstler.

Architektur und Kunst

Viele Künstler waren am Bau dieses Provinzzentrums beteiligt. Die baukünstlerischen und räumlichen Werte bildeten den Ausgangspunkt ihrer Schöpfungen. Ein lebhafter Gedankenaustausch zwischen Architekten und Künstlern führte zu befriedigenden Resultaten .

J. J. M. Vegter

Seite 131

Die Gestaltung eines provinzialen Verwaltungsgebäudes ist eine schwere Aufgabe, aber noch viel schwieriger ist es, eine Grundform für ein Verwaltungsgebäude zu entwickeln. Auch vom städtebautechnischen Gesichtspunkt aus, ist eine Lösung dieser Aufgabe schwierig, da der Sitz der Provinzverwaltung immer "Gast" ist und darum den Charakter der Stadt achten muss,

planning it is equally difficult to find the right solution, for the seat of the provincial government is always a guest who must respect the urban character of the town in which it is situated. The provincial centre at Arnhem, however, is a success. It is situated along the banks of the river Rhine in the vicinity of the great bridge.

In a more limited sense, its urban situation has not been a success. The buildings along the western side of the market-place are disappointingly unimportant (especially the labour council building). According to the author of this article, the architects (Vegter and Brouwer) have masterfully succeeded in finding the right solution in relation to the surrounding buildings. The author does not, however, entirely agree with the façade and the columns at the entrance. He admires the details of the gateway leading to the inner court (the phenix and the lettering on the wall) — the interior of the building with its broad staircase which seems to lead towards the light and especially the clear and broad Rhine-gallery with its wide view on the river. Although perfect from a technical point of view, the furniture is below the architectural level of the whole.

The question whether this building is representative of a typical provincial centre must necessarily remain unanswered. It lacks something of the asceticism generally associated with the word "government" and the responsibility of its task. From a purely architectural point of view, however, it is undoubtedly a success. Its function as a link in the evolution of architecture remains doubtful. In all probability it will remain an inspiring unicum. The interior decorations seem somewhat overdone and the danger that future generations will find "fashionable" details unbearable, is by no means unimaginable.

S. J. van Embden

Page 141

The modern architect usually also supervises the artistic details of his creation. Unfortunately, lack of intuition and insight have often resulted in co-operation with less gifted artists. Thirty-five years ago, Mondriaan and Van der Leck tried to formulate their ideas about the relation between colour, space and surface, but the architecture which they had in mind, did not yet exist. Mondriaan remained painter and adhered to the opinion that architecture and art are one. Van der Leck, to whom nobody seemed to pay any attention, clearly realized the difference between both forms of expression. According to him, architects ought to be conscious of their limitations. Co-operation between architects and artists was only possible when this was clearly realized. Those that wish to adhere to the 19th century idea of the "universal" building master will not be able to co-operate with other artists. Even a man like Le Corbusier always seems to choose himself.

The author continues by remarking that he is not in a position to criticize the results of the co-operation between architects and artists at Arnhem, but he does tell us something about the co-operation itself. When the artists were invited to co-operate, the spaces allotted to them had been determined on paper. The situation of a work of art and its execution are two quite different things. Right execution demands a tangible situation. The artist must be confronted with the actual situation, with actual values, such as space, illumination and colour. Those artists that were invited when the building was in an advanced stage of completion, have therefore, according to the author, been more successful than their colleagues who were but guided by the abstract situation. Of course it is not always possible to apply this principle, but the least thing we can do is to consider its necessity.

The sculptors completed their work on the spot and were therefore in a less disadvantaged position.

The choice of artists was determined by the wish to include the younger generation.

Every new generation of architects and artists will have to discover its means of co-operation, but Van der Leck's warning in 1917 seems to be as valid as ever.

A. M. Hammacher

un problème très difficile, parce que le centre du gouvernement provincial est "l'invité" qui doit respecter le caractère urbain de la ville dans laquelle il se trouve. Cependant le centre provincial à Arnhem est devenu un succès. Il est situé aux bords du Rhin près du nouveau pont. Dans un sens plus limité, la situation urbaine n'est pas un succès .Les bâtiments à l'ouest du marché sont très médiocres (surtout le bureau administratif de travail). Selon l'auteur de cet article les architectes (MM Vegter et Brouwer) ont réussi à trouver une solution excellente à ce qui concerne la relation entre le bâtiment en question et les environs. Cependant l'auteur ne s'accorde pas entièrement avec la solution de la façade et les colonnes à l'entrée. Il admire les détails de la grande porte, qui mène à la cour intérieure (le phoenix et l'inscription sur les murs) et aussi l'intérieur avec le large escalier qui mène à la lumière et à la terrasse avec sa vue sur la rivière. Quoique parfait d'un point de vue technique, l'ameublement est inférieur à l'architecture.

La question si ce bâtiment représente un centre provincial doit être laissée sans réponse. Il y manque peut-être la sévérité et la responsabilité associées au mot "gouvernement".

Cependant, d'un point de vue purement architectural, le bâtiment est sans doûte un succès, mais on se demande si c'est un étape dans l'histoire de l'architecture.

Les décorations à l'intérieur sont un peu exagérées et ce n'est pas invraisemblable qu' elles deviendront des curiosités pour la postérité.

S. J. van Embden

Page 141

En général, l'architecte moderne détermine aussi les détails artistiques de ses créations. Malheureusement, manque d'intuition et manque de compréhension ont souvent comme résultat que l'architecte prend comme coopérateurs des artistes inférieurs. Il y a 35 ans que Mondriaan et Van der Leck essayaient à formuler leurs idées sur ce qui concerne la relation entre la couleur, l'espace et la surface, mais l'architecture qu'ils avaient en vue, n'existait pas encore. Mondriaan restait peintre et était d'avis que l'architecture et l'art sont inséparables. Van der Leck, ignoré par tout le monde, comprenait clairement la différence entre les deux formes d'expression. Selon lui, les architectes devraient être conscients de leurs limitations. La coopération entre les architectes et les artistes ne serait possible s'ils accepteront leurs limitations. Ceux qui adhèrent à l'idée du XIXième siècle de l'architecte "universel" ne peuvent jamais coopérer dans le sens mentionné ci-dessus. Même un homme comme Le Corbusier choisit toujours "lui-même".

L'auteur continue par remarquer qu'il n'est pas dans une position à critiquer le résultat de la coopération entre les architectes et les artistes à Arnhem, mais il nous raconte quelque chose de la coopération elle-même. Quand on invitait les artistes, les espaces dans lesquels ils devraient travailler étaient déjà déterminés. Cependant, la situation et l'exécution d'un oeuvre d'art sont des choses bien différentes. L'exécution exige une situation réelle. L'artiste a besoin de valeurs réelles comme l'espace, l'éclairage et la couleur.

Les artistes, qui étaient invités quand le bâtiment était presqu' achevé, ont, selon l'auteur, mieux réussi que ceux qui n'avaient comme guide que la situation abstraite.

Evidemment il n'est pas toujours possible d'appliquer ce principe, mais nous pouvons au moins considérer la nécessité.

Les sculpteurs ont achevé leurs oeuvres aux lieux mêmes et conséquemment ils étaient dans une position plus favorable que leurs collègues.

La choix des artistes a été déterminée par le désir de faire participer la génération actuelle.

Chaque nouvelle génération doit découvrir les moyens de coopérations, mais l'avertissement de Van der Leck de 1917 est toujours valable.

A. M. Hammacher

worin er sich befindet. Arnheim hat diese Aufgabe ausgezeichnet gelöst. Das neue Verwaltungsgebäude liegt an den Ufern des Rheins, in der Nähe der neuen Brücke.

Im engeren Sinn wurde die städtebautechnische Lage kein völliger Erfolg. Die Bebauung der Westseite des Marktplatzes, besonders das Gebäude der Arbeiterfürsorge, ist sehr ausdruckslos.

Der Autor dieses Artikels meint, dass den Architekten (Vegter und Brouwer) auf meisterliche Weise die Abstimmung von Gebäude auf Umgebung gelungen ist. Fassade und Säulen beim Eingang dagegen stellen ihn nicht zufrieden. Er bewundert einige Details der Pforte (Phönix und Wandinschriften) die zum Hof führt, sowie die breite Treppe, die aus dem Innern empor zum Licht zu leiten scheint und ganz besonders die breite, helle Galerie mit ihrem weiten Blick auf den Rhein. Die Einrichtung des Gebäudes ist vom technischen Gesichtspunkt aus gesehen gut, bleibt aber weit hinter seiner Architektur zurück.

Die Frage, ob dieses Gebäude nun als typisches Vorbild für den Sitz einer Provinzverwaltung gelten kann, muss unbeantwortet bleiben. Dafür druckt es zu wenig den hohen Ernst und die grosse Verantwortung aus die man von einer Provinzverwaltung erwartet. Dagegen ist es in Hinsicht auf seine Architektur ein völliger Erfolg. Welchen Platz es in der Entwicklung der Architektur einnehmen wird, ist noch zweifelhaft. Sehr wahrscheinlich wird es ein inspirierender und intrigierender Einzelfall bleiben. Die im Innern angebrachten Dekorationen machen einen übertriebenen Eindruck. Es ist sehr gut möglich, dass die nächste Generation sie unerträglich findet.

S. J. van Embden

Seite 141

Der moderne Architekt bestimmt auch die künstlerische Ausschmückung seines Entwurfs. Aber leider gibt er oft, wenn ihm das richtige Kunstverständnis fehlt, den Auftrag an sehr mittelmässige Künstler. Als vor 35 Jahren Mondriaan und Van der Leck den Versuch machten, ihre Gedanken über den Zusammenhang von Farbe, Raum und Fläche zu formulieren, sprachen sie von einer Architektur, so als sie sie fühlten, die aber noch nicht existierte. Mondriaan blieb der Maler und war der Meinung, dass Architektur und Kunst nicht voneinander zu trennen sind. Man wollte nicht auf Van der Leck hören, der deutlich den Unterschied zwischen den beiden Kunstformen, Architektur und bildende Kunst, erkannte. Seiner Meinung nach müssten die Architekten besser ihre Grenzen kennen. Nur wenn dies deutlich ist, wäre die Basis für eine Zusammenarbeit zwischen Architekt und Künstler vorhanden. Wer allerdings an den Ideen des 19. Jahrhunderts, die des allseitigen Architekten festhält, ist nicht fähig fruchtbar mit anderen Künstlern zusammenzuarbeiten. Gerade wie Le Corbusier, der immer selbst zu wählen scheint.

Der Autor dieses Artikels fährt fort mit der Bemerkung, dass es ihm nicht geziemt, das Resultat der Zusammenarbeit zwischen Architekten und Künstlern in Arnheim zu beurteilen, aber wohl möchte er seine Meinung über die Zusammenarbeit selbst sagen. Als die Künstler zur Mitarbeit aufgefordert wurden, hatte man schon über Platz und Raum dafür entschieden. Aber die Lage eines Kunstwerkes und dessen Ausführung sind zwei ganz verschiedene Dinge. Zur eigentlichen Ausführung ist eine greifbare Situation nötig, d.h. der Künstler braucht reëlle Werte, wie z.B. Farben, Raum und Beleuchtung. Die Künstler nun, die aufgefordert wurden, als das Gebäude schon nahezu fertiggestellt war, waren nach der Meinung des Autors erfolgreicher als ihre Kollegen, denen nur eine abstrakte Situation zur Verfügung stand. Es ist natürlich nicht immer möglich dieses Prinzip zu verwirklichen, aber seinen Wert müssen wir wenigstens begreifen.

Die Bildhauer befanden sich in der vorteilhaftesten Lage, da sie ihre Arbeit am spätesten vollenden konnten. Der Wunsch, um die junge Generation ihr Können zeigen zu lassen, bestimmte die Wahl der Architekten. Jede neue Generation von Architekten und Künstlern muss ihren eigenen Weg zur Zusammenarbeit finden. Aber noch immer gilt die Warnung von Van der Leck aus dem Jahre 1917.

A. M. Hammacher

Maandblad, opgericht door het Genootschap „Architectura et Amicitia" in samenwerking met de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten, B. N. A. Orgaan van het Genootschap A. et A.

Redactie Secretariaat: Mej. I. D. Foest, Keizersgracht 476, Amsterdam-C., tel. 35375, aan wie alle voor de redactie bestemde stukken moeten worden gezonden

Uitgave en Administratie: G. VAN SAANE, Herengracht 406 Amsterdam-C. - Telefoon 36186 - Postrekening 681.31.

FORUM

maandblad voor architectuur en gebonden kunst

4-5
1955

Tiende jaargang No 4-5 Juni 1955

Inhoud van dit nummer:

Typografische vormgeving: G. Boon, architect

De foto's in dit nummer zijn van:

Carel Blazer, pag. 147

George Flipse, pag. 140 bov. en ond., 141, 142 bov., 143, 144 ond., omslag onder

Jaap d'Oliveira, pag. 112, 113, 114, 115, 116, 118, 120, 121 bov., 122 bov., 123, 130, 132 bov., 133, 135 bov., 136, 137, 139, 140 midden

Hans Sibbelee, pag. 110, 117, 119, 121 ond., 122 ond., 132 ond., 134, 135 ond., 138, 142 bov., 144 bov., 145, 146, 148, 150, 151 ond., omslag boven

Copies, pag. 151 boven

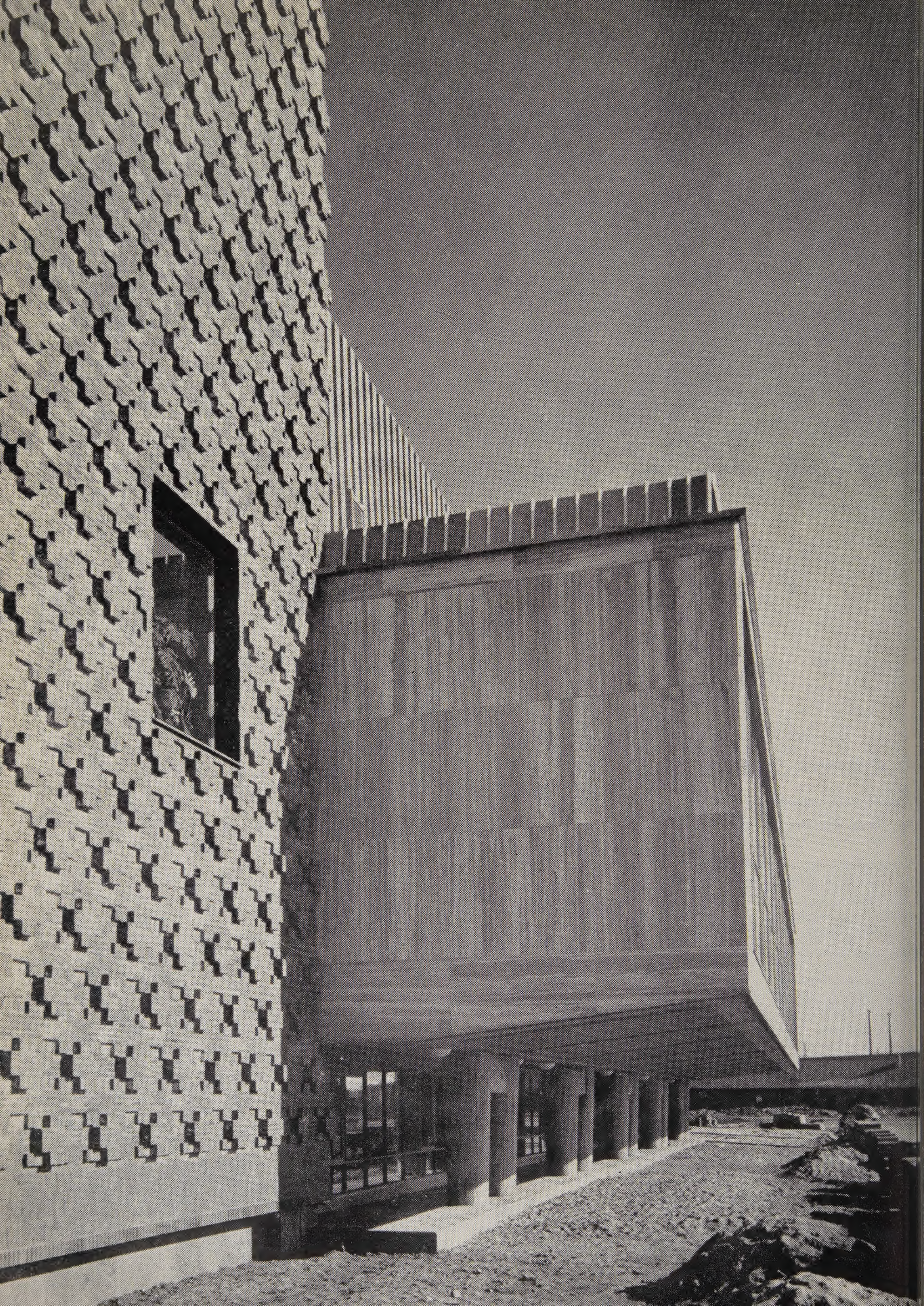
Het volgende nummer zal gewijd zijn aan

De ontwerpen voor de studie-prijsvraag van A et A voor een Wijkcentrum in Amsterdam-Noord

„FORUM" verschijnt met 12 nummers per jaar

Abonnementsprijs *f* 24.— per jaar
franco per post bij vooruitbetaling te voldoen
Voor België Frs. 400.—

Prijs van dit nummer *f* 4.—/B. Frs. 65.—

Het nieuwe Huis van Gelderland wordt hier aan de lezers van dit blad voorgesteld.

Het spreekt vanzelf, dat men graag anderen laat delen in zijn vreugde en verheugd is het provinciaal bestuur van Gelderland zeker over het tot stand komen van dit nieuwe huis; het eerste tehuis, dat een Nederlandse Provincie zich zelve heeft gebouwd.

Verheugd, omdat eindelijk een tienjarige periode van behelpen is beëindigd; een periode, waarin het Dagelijks Bestuur der Provincie en het ambtenarencorps waren ondergebracht in gebouwen, die daarvoor niet geschikt waren. Het hoogste regeerorgaan voor de provincie, de Provinciale Staten, moesten bijeenkomen in de foyers van de schouwburg of van de plaatselijke concertzaal.

Verheugd ook, omdat thans het in de Septemberdagen van 1944, aan de vooravond dus van Arnhems evacuatie, verwoeste provinciehuis bijna op de oude plaats, een zo waardige vervanger heeft gekregen.

Verheugd tenslotte, omdat de bouwmeesters op een zo geslaagde wijze hebben voldaan aan hun opdracht.

Deze opdracht was niet eenvoudig. Want enerzijds vroeg het provinciaal bestuur om een huis voor het ambtelijk apparaat, waar bovendien de representatie een ruime en goede plaats zou krijgen, zó, dat, wanneer grote of kleine groepen zouden komen vergaderen in het gebouw, deze onbelemmerd en zonder de ambtenaren in hun werkzaamheden te storen, hun weg zouden kunnen gaan. Anderzijds werd een gebouw verlangd, dat door zijn vormgeving de opvatting van de opdrachtgevers over de eigen taak tot uitdrukking bracht.

Deze opvatting was en is: dat de overheid niet moet werken in een soort burcht, die een grote afstand schept tussen haar en de burgerij, maar dat zij, voortgekomen uit en representatief voor de gewestelijke burgers, met hen in voortdurende wisselwerking moet blijven. Open deuren en ramen dus; figuurlijk, maar zoveel mogelijk ook letterlijk. Ruim uitzicht en een eerlijke inkijk.

Ik meen, dat de bouwmeesters erin geslaagd zijn, aan deze verlangens van hun opdrachtgevers te voldoen.

Het gebouw maakt een open indruk. De rangschikking van de bestuurlijke en de ambtelijke ruimten rondom de open binnenhof en de sterk dominerende Statenzaal laten er geen twijfel aan bestaan, dat hier het volk van Gelderland zichzelf regeert door zijn uit het eigen midden gekozen vertegenwoordiging, tot welke het steeds vrijelijk toegang heeft. Het gebouw spreekt, daarnaast, van een streven naar efficiëncy, dus: aanpassing aan de eisen van de praktijk. Hier zal doelmatig kunnen worden gewerkt door de ongeveer 250 ambtenaren die er dagelijks vertoeven. Een zo groot mogelijke „service", zowel voor de werkers ter plaatse als voor de bezoekers, is verzekerd, mede door een interne reorganisatie van het administratieve apparaat, aansluitende bij de ruimtelijke mogelijkheden, die het gebouw biedt. Dit is belangrijk, want het geven van „bestuurlijke service" in de ruimste zin des woords, ziet het provinciaal bestuur als een van zijn voornaamste taken. Zowel het gebouw als het apparaat moeten dus daarop zijn afgestemd.

Door zijn eigenaardige positie tussen de Rijks-overheid enerzijds en anderzijds de gemeente- en waterschapsbesturen; door zijn bevoegdheden, deels van regelende, deels van toezichthoudende aard; door zijn staf van deskundigen op velerlei gebied, kan het provinciaal bestuur op de gang van zaken in het gewest een invloed uitoefenen, welker betekenis ver uitgaat boven de materiële cijfers van het jaarlijks budget der provincie, dat — misschien is dit weinig bekend — kleiner is, dan dat van menige gemeente.

Het is het streven van het provinciaal bestuur deze bestuurlijke „service" ten nutte te stellen van de Gelderse gemeenschap in al haar geledingen.

Met deze opvatting voor ogen kan men het Huis der Provincie — een naam, waaruit duidelijk het karakter van dit gewestelijk centrum, knooppunt van in- en uitgaande banden, spreekt — zien, niet alleen als een commandobrug, vanwaar het schip-Gelderland wordt bestuurd, maar ook als een brug in andere zin, meer gelijk aan die, welke op korte afstand de Rijn overspant; het punt, waar vele verkeersstromen — te land en te water — samenkomen om, gebundeld en gericht, verder te kunnen gaan naar het doel. Het punt ook, waar de delen der provincie een binding tot elkaar vinden; waar tegenstellingen worden „overbrugd", weerspanniger soms dan een rivier. De Rijnbrug, welker symboliek spreekt van de moedige strijd van velen voor de vrijheid van allen.

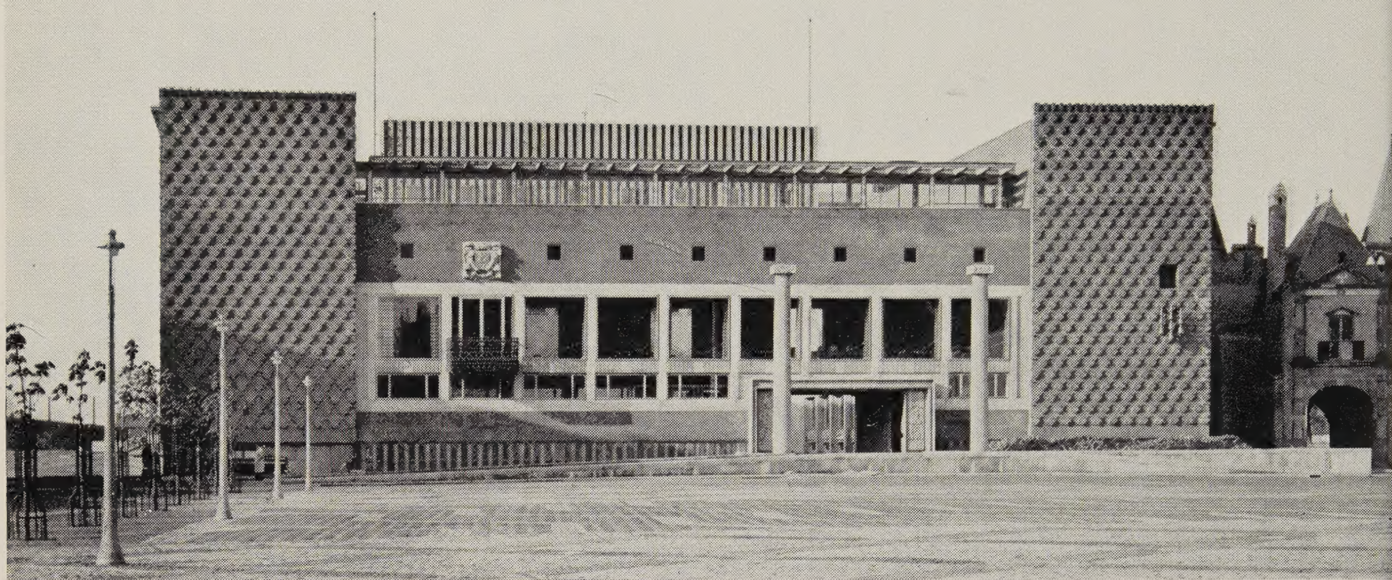
In deze gedachtensfeer hebben de opdrachtgevers met de architecten, de vele adviseurs, de uitvoerders en de talrijke kunstenaars, wier scheppingen in het geheel van dit provinciale centrum zijn verweven, op gelukkige wijze samengewerkt.

Het resultaat van deze gemeenschappelijke arbeid wordt nu ook voor Uw „forum" gebracht.

Het staat thans „in foro publico".

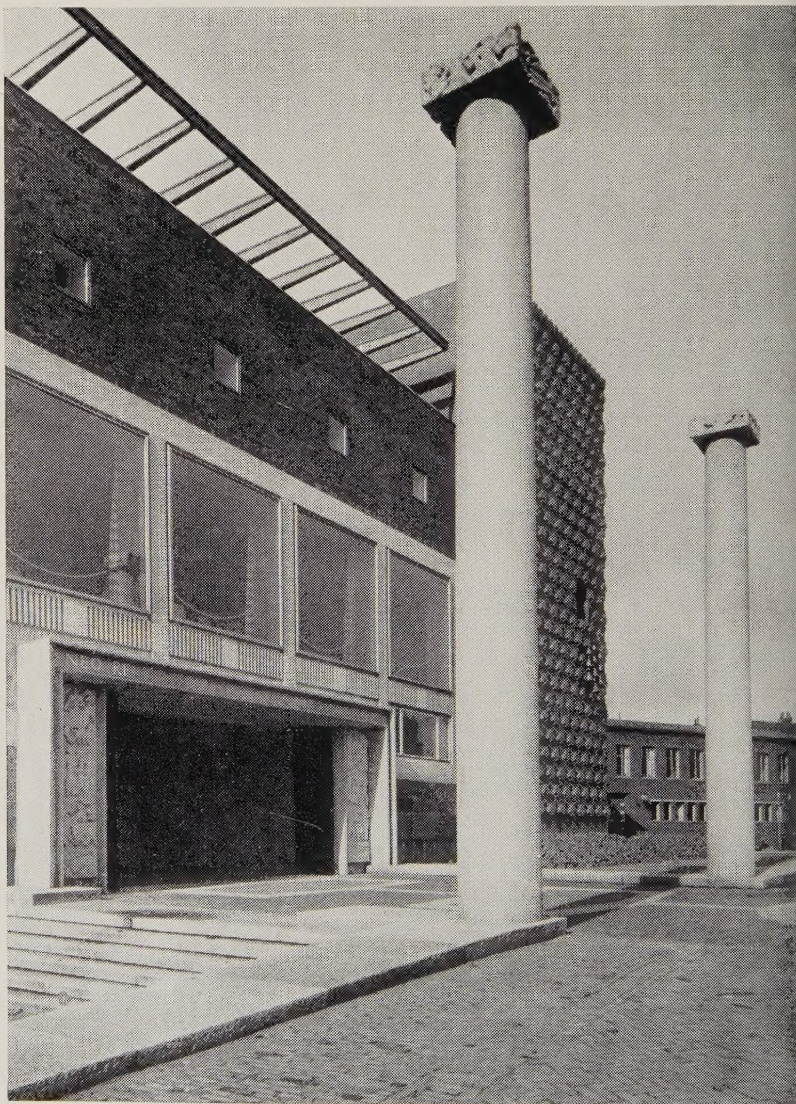
Moge de belangstelling voor dit nieuwe bouwwerk — met zijn vele kunstuitingen naast utiliteitsvormen — mede strekken tot een ruimere interesse voor de zo even door mij, in het kort, geschetste achtergronden van de provinciale arbeid, welke in dit schone gebouw zal worden verricht ten bate van de Nederlandse gemeenschap.

De Commissaris der Koningin in de provincie Gelderland,
Jhr Dr C. G. C. Quarles van Ufford

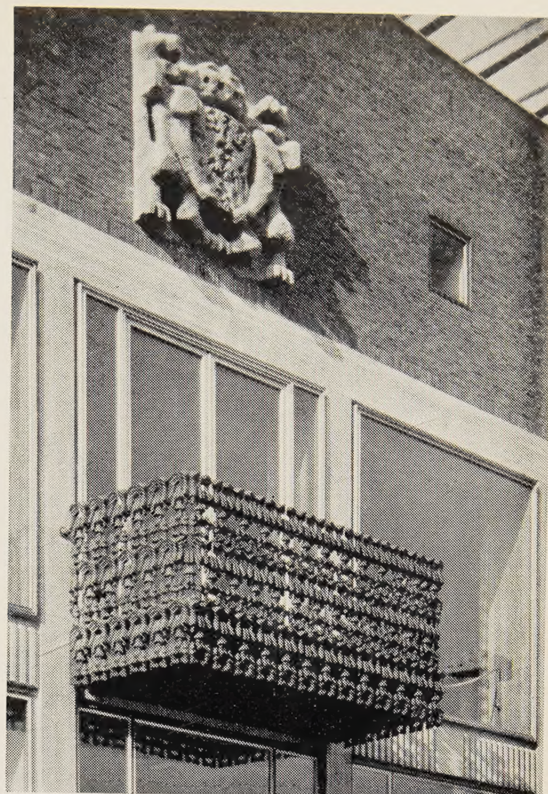
Het Huis der Provincie Arnhem

Architecten: Ir J. J. M. Vegter, b.i. en Ir H. Brouwer, b.i.
Medewerker voor meubilering en betimmeringen c.a.: Ir T. T. Deurvorst, b.i.

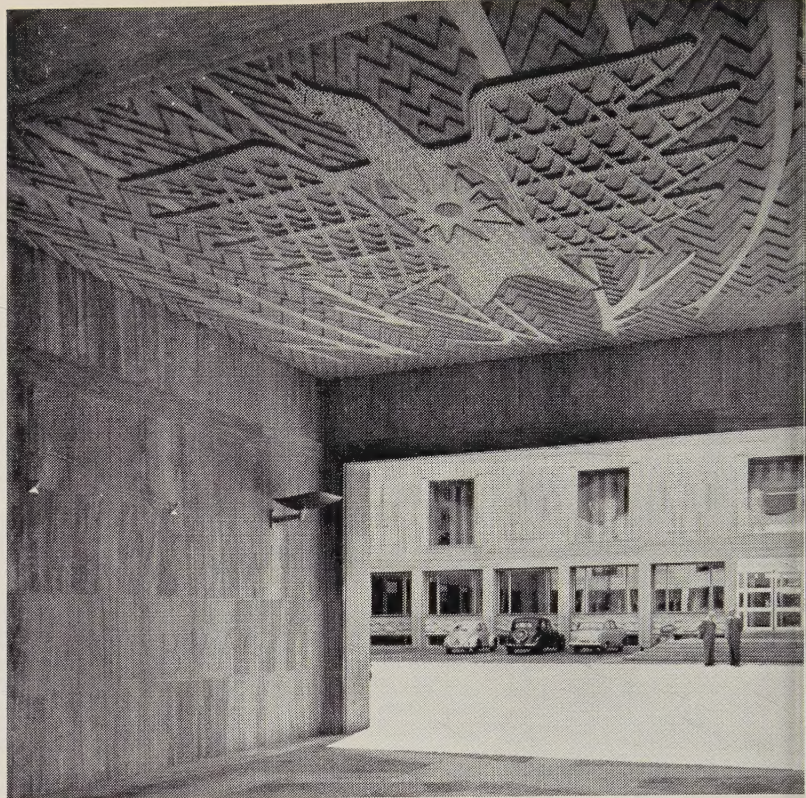

Noordgevel

ordgevel

Poort met betonplastiek van Ir P. Donk

Toelichting van de architect: Ir J. J. M. Vegter, b.i.

Het „Huis der Provincie" in Arnhem is het resultaat van een samenwerking van velen — met als doelstelling: een provinciaal centrum te scheppen dat inspirerend en stimulerend zou kunnen werken als centrum van de provinciale samenleving.

Wat omvat dit Huis der Provincie?
Het bestaat uit twee soorten van ruimten, die welke we in ons dagelijks gesprek de „werkvertrekken" noemen en daarnaast „de representatie-ruimten".
Deze woorden en begrippen zijn ten dele door de tijd achterhaald — beter is het te spreken van de vertrekken voor de provinciale ambtenaren en de ruimten-van-ontmoeting, de ruimten waar het ambtelijk apparaat zich mengt met de vertegenwoordigers van het leven daarbuiten.

En dat is een zeer grote, en ook een zeer wisselvallige groep: de klas kinderen die op een schoolreisje de hoofdstad van Gelderland bezoekt, even zo goed als een groep industriëlen die een zakelijke bespreking komt houden met het provinciaal bestuur; een groep van willekeurige congressisten, even zo goed als een groep Gelderse burgemeesters, of het Gelders Orkest; men wil er een receptie kunnen houden voor honderd maar ook een voor duizend en meer bezoekers — met andere woorden: soms voltrekt deze „ontmoeting" zich in de kamer van de Commissaris, op de vergaderkamer van Gedeputeerde Staten, of in één der sectiekamers; een andere keer speelt zij zich af op de zuid-galerij (10 x 40 m) of de noord-galerij (8 x 38 m).

Waar bij al deze ontvangsten het provinciaal bestuur gastheer en gesprekspartner is, zijn deze ruimten van ontvangst in de nabijheid gelegd van de ruimten bestemd voor het provinciaal bestuur zelf: de Statenzaal, de kamer voor de Commissaris der Koningin, de Gedeputeerde Staten en de Griffier.

Adviseurs:	
voor Kunstzaken	*Prof. A. M. Hammacher*
voor de Technische constructies	*Ir. A. Aronsohn c.i.*
voor de Technische installaties	*M. D. Galjema*
Medewerkende kunstenaars:	
beeldhouwers	*W. Couzijn*
	Prof. V. P. Semeijn Esser
	Mevr. Fri Heil
	J. Grosman
	C. Kneulman
	Hildo Krop
	T. Leeser
	Mevr. Ch. D. Baronesse Van Pallandt
	W. Reyers
	Mej. G. Rueter
	Mevr. E. Schuurman-Henny
	P. van Stuivenberg
	H. Verhulst
	H. M. Wezelaar
	Speyart van Woerden
Mozaïek	*V. H. Elenbaas*
Sgraffitto	*S. Erb*
Betonplastiek	*Ir. P. Donk b.i.*
Vloertapijten	*Mevr. K. C. Fischer—v. d. Mijll Dekker*
	Mej. D. G. van de Rivière en H. J. Scholten
Wandtapijten	*Lex Horn in technische samenwerking met ,,Het Paapje''*
Wandtapijten in wording	*M. Seuphor in samenwerking met atelier v. d. Rivière en Scholten*
	Ir. P. Donk b.i. in samenwerking met ,,Het Paapje''
Letter-ontwerpen	*A. v. d. Vossen*
Deurgrepen	*P. Slegers*
Bouwtijd	*1950—1955*

Beeldhouwwerk in graniet, links en rechts van poort, van T. Leeser

Al deze ruimten vormen tezamen de eerste verdieping, de hoofdverdieping, die door een eigen zeer brede trap (zeven meter!) rechtstreeks toegankelijk is, onafhankelijk van de beide trappenhuizen met liften (oost en west) bestemd voor de dagelijkse dienst.

Hoe is de structuur van het Huis der Provincie?
De differentiatie tussen de verschillende delen waaruit het complex is opgebouwd (Statenzaal-blok, oost- en westvleugel — zuidgalerij en noordvleugel) is niet sterk uitgesproken; alleen het Statenzaal-blok spreekt behalve door zijn centrale ligging, ook door afmeting en materiaalkeuze.

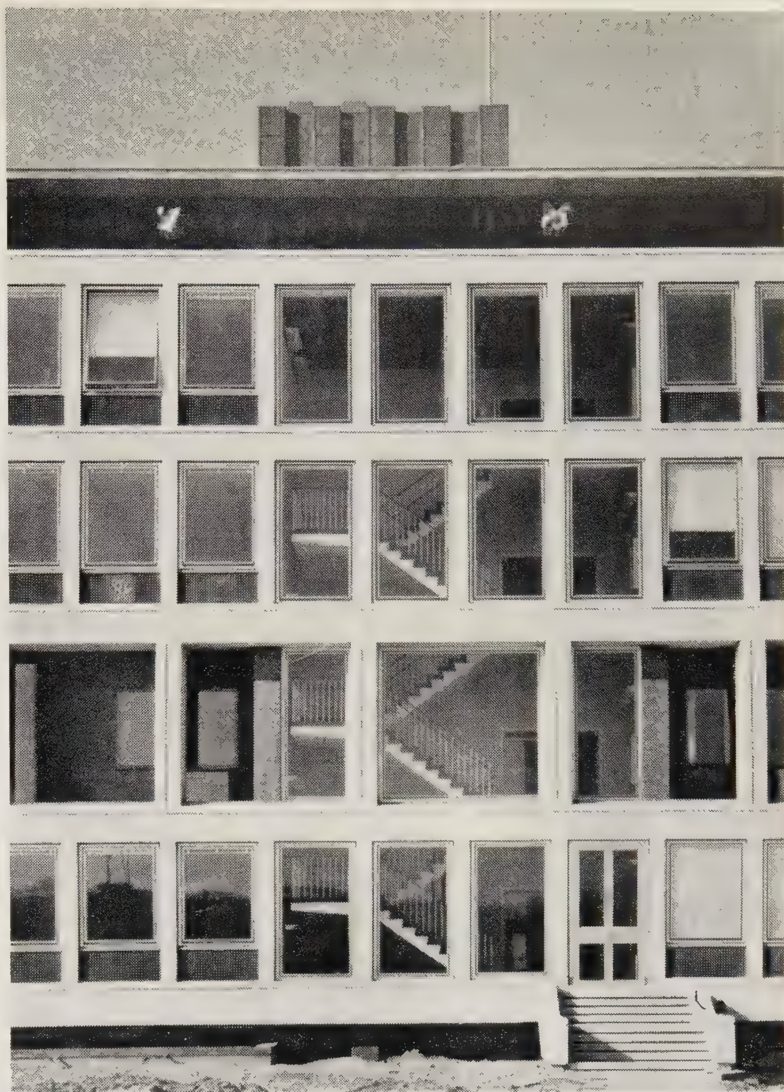
Door zijn plaatsing werkt het centraliserend en wil als plastische tegenspeler tegenover de binnenplaats het ruimtelijke karakter daarvan versterken. Anders uitgedrukt: er is een ringvormige groepering rond de binnenhof, waarbij aan deze laatste, o.m. door zijn vierkante vorm met even uitgebogen wanden, in de hoeken afgeschuind en aan de bovenzijde luifel-vormig beëindigd, een eigen ruimtelijke vorm is gegeven. Het is géén overschot tussen een groep bouwlichamen, maar een bewust gevormde, centrale ruimte.

Deze hof is tegelijkertijd de ,,hal", waarin men van de Markt af binnentreedt en ook de hof waar rondom de ruimten van het huis zijn gegroepeerd en waarmee ze visueel verbonden blijven. Zoals er één hof is, is er ook één poort, de éne ingang van het huis.

De hoofdverdieping vormt een horizontale laag, doorgaande in alle bouwdelen; er onder en er boven liggen werkvertrekken; de structuur van het beton-skelet zet zich voort.

Op drie wijzen is deze hoofdverdieping in het exterieur kenbaar: door een dubbelgrote traveemaat, door vrijstaande kolommen en dus terugliggende raamwand, en door een wat grotere verdiepinghoogte.

Anders uitgedrukt: een schaalvergroting voltrekt zich tezamen met een structuurverrijking.

Oostgevel

Links: *Zuidgevel*

links: *Oostgevel*

Wat is de aard der ruimtelijke werkingen?

De werkvertrekken der ambtenaren zijn samengesteld uit een wisselend aantal traveeën van 2 meter. Ze zijn statisch van aard, zonder onderlinge verbinding.

De ruimten van de hoofdverdieping zijn van tweeerlei soort: de kamers en de galerijen. Het zijn de aatstgenoemde die het grote ruimtelijke verband vormen tezamen met trap, binnenhof en poort.

Er is een wisselwerking gezocht bij de ruimtelijke opéénvolging: de Markt is a-symmetrisch, vrij willekeurig, dus ongevormd van plattegrond en om-bouwing, daarentegen is onze binnenhof de gevormde entraliserende ruimte.

De hal begane-grond is als een grot: noorderlicht, donkere wanden, donkere vloer, ruw gehouden materiaen van gelijkmatige kleur; daarentegen voert de trap van hier ons het licht tegemoet; de zuidgalerij is als het balkon, het Rijnterras aan de voet der Statenzaal: visueel verband van het Huis en de Provincie.

Dan voeren langs de oost- en westvleugel de brede gangen naar de stillere, wat meer stemmig verlichte noordgalerij, die een terugblik geeft op de Markt.

Naast de wisselwerking zijn er als bindende elemenen de materialen van de vloeren (kwartsiet en kristaino), wanden (geelgrijze baksteen — op belangrijke plaatsen bijzondere afwijkingen) en plafonds (mahoniehout).

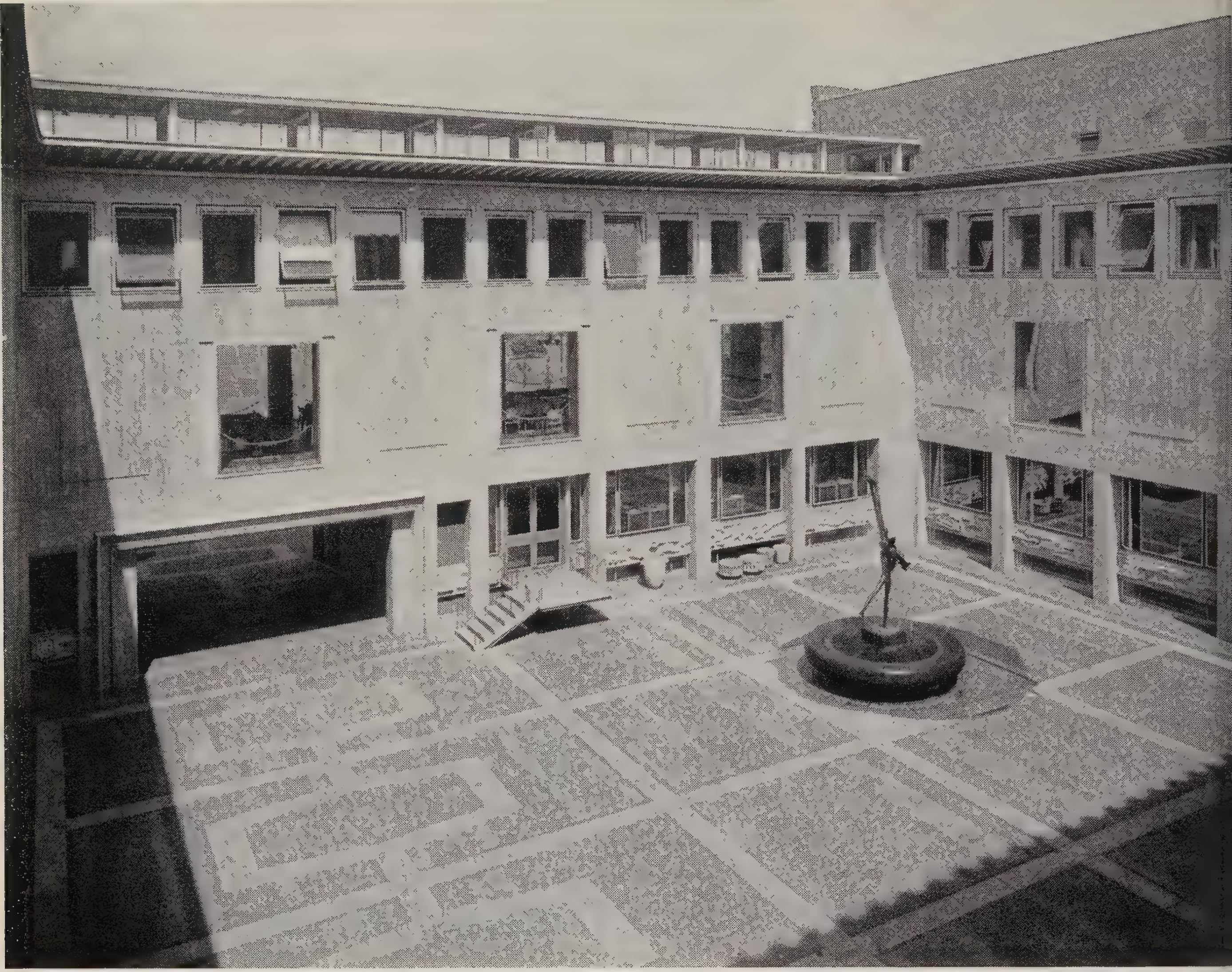
Met de rug tegen de gangen liggen de verschillende kamers, alle met een betimmerde achterwand tegenover de raamwand.

Als een zelfstandig lichaam met eigen materialen en wandbehandeling (zwart-wit geribde wand van geglazuurde baksteen) staat het blok van de Statenzaal; de galerijen en gangen lopen er aan vier zijden omheen.

Binnen de muren is deze zaal dan ook volkomen afwijkend in hoogte, materialenkeuze, vormgeving en ichtval: de hoofdruimte.

Westgevel (gedeelte)

Binnenhof

Opdrachtgever en architect

Bij de opzet der plannen schiep de visie van het provinciaal bestuur op haar taak en werkgebied de mogelijkheden voor de architectuur: het besef dat een ambtelijk apparaat te meer zinvol wordt naarmate het inniger contact onderhoudt met alle facetten van het maatschappelijk leven in het te besturen gebied leidde tot de gerealiseerde plan-orde.

Anderzijds groeide bij de opdrachtgever het besef dat de bouwvormen aan de openbare weg de stenen getuigen zijn van werk en streven der bewoners.

Zo ontstond het contact; zo groeide de samenwerking, zo groeide ook het verlangen om naast de bouwkunst, maar in samenspraak daarmee, de meer vrije kunsten in te schakelen teneinde het koor der gezamenlijke geluiden klankvoller en zinrijker te doen zijn.

Architectuur en vrije kunsten

Het aantal kunstenaars dat opdrachten heeft gekregen en voltooid, is groot — de één meer, de ander minder, moest zich voegen in het algemeen verband.

De Heer Hammacher, die als adviseur voor kunstzaken zowel wat betreft de keuze van personen als de afwikkeling der opdrachten zeer belangrijk werk heeft verricht, geeft van zijn kant een nabeschouwing.

Ik beperk me tot het verband met de architectuur.

Onafhankelijk van de vraag of iets los dan wel vast aan het Provinciehuis zou worden toegevoegd, voor beide soorten van werkstukken was plaats- en schaalbepaling het eerste concrete gegeven voor de vrije kunstenaar — over kleuren en materialen werd van gedachte gewisseld en in beginsel werd de algemene karakteristiek van het werk vastgesteld.

Toen b.v. voor de grote wanden der zuid-galerij de keuze was gevallen op mozaïek, was de volgende beslissing: hier zal de menselijke figuur een plaats moeten krijgen. Daarop kwam de schaalkwestie: welke

Plastiek met fontein, van Prof. V. P. Semeijn Esser

kunstenaars zouden in staat zijn deze grote vlakken te beheersen, zodanig dat de schaal der vlakfiguratie de vereiste relatie zou vormen tot de schaal van de ruimte.

Dat de keuze gevallen is op de heer Elenbaas had twee oorzaken: hij had weliswaar nimmer een mozaiek op dit formaat gemaakt — maar we meenden in zijn grafisch werk de vereiste vlakbeheersing te onderkennen; en bovendien was naar onze mening de innerlijke spanning zodanig dat geen vrees voor een leeg gebaar behoefde te ontstaan.

Na de keuze van de kunstenaar is in grotere kring over het onderwerp gesproken en werd de materiaalkeuze door Elenbaas verder uitgewerkt; de initiatieven konden nu bij hem liggen, want zijn eigen arbeidsterrein en de daar liggende verantwoordelijkheid tekenden zich duidelijker af. Gedachtenwisselingen kwamen nog wel regelmatig voor, maar de verhouding was nu omgekeerd t.o.v. die bij de eerste keuze en beslissingen.

Zoals het gegaan is met het werk van de Heer Elenbaas zo is het in beginsel ook gegaan met de beeldhouwers, de tapijtwevers, en de andere artisten: eerst de plaats-, schaal- en karakterbepaling, daarna de keuze van de persoon, en in overleg met hem de binding t.o.v. de architectuur, om vervolgens zijn eigen werkgebied los te weken tot een min of meer zelfstandig gebied met eigen verantwoordelijkheden.

Voor de architectuur is deze rijkere ontwikkelingsmogelijkheid in samenwerking met de meer vrije kunstenaars evenzeer plaatsbepalend en stimulerend geweest; de grenzen tussen beide werkgebieden zijn niet star en strak te fixeren, maar het bewustzijn dat ze er móeten zijn kan het inzicht in de eigen taak en mogelijkheden versterken.

Terugblik op de samenwerking

Het Huis der provincie Gelderland is door samenwerking van velen tot stand gekomen. Deze samenwer-

king heeft zich niet beperkt tot het zakelijke terrein der meest doelmatige constructie en organisatie. Er is dieper gepeild naar mogelijkheden, hier en nu.

Die mogelijkheden zijn gevonden. Het provinciaal bestuur heeft met groot élan zich een hoge taak gesteld midden in de provinciale samenleving van deze tijd. De hoogheid van de taak waarvoor zij zich gesteld zag heeft het verlangen doen groeien dit provinciaal centrum te maken tot een algemeen appèl en getuigenis; tegen deze achtergrond hebben wij gezamenlijk gewerkt met inspanning van de beste krachten.

Wat hierboven is gezegd van de samenwerking met de kunstenaar Elenbaas is één voorbeeld voor velen.

Ik heb van het eerste begin tot het laatste einde getracht aan een ieder in verhouding tot zijn bekwaamheid en gezindheid een taak te geven met eigen mogelijkheden.

Er zijn ongetwijfeld fouten en onvolkomenheden — maar dat het mogelijk is gebleken bij dit eerste overheidsgebouw-met-representatie een innige samenwerking, door idealen gericht, te doen groeien, dat is een ervaring, die een grote verrijking inhoudt.

Entree met trap naar hoofdverdieping

links onder: *Plastiek met fonteintje, van Mevr. Fri Heil*

Situatie 1—7000

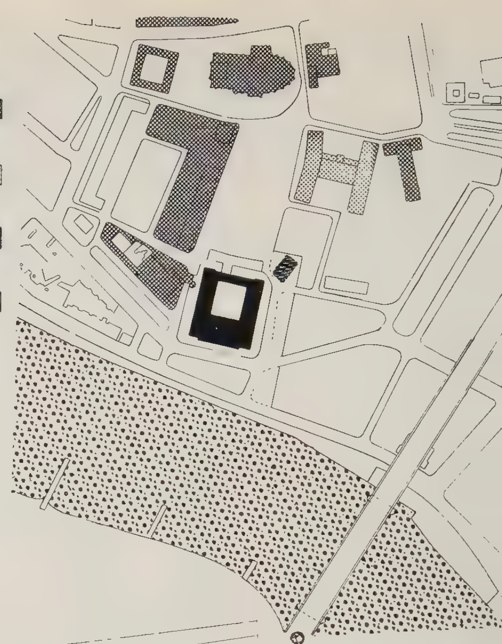
bestaande bebouwing

geproject. bebouwing

te amoveren bebouwing

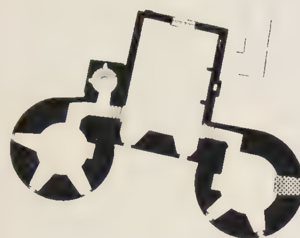
rivier de Rijn

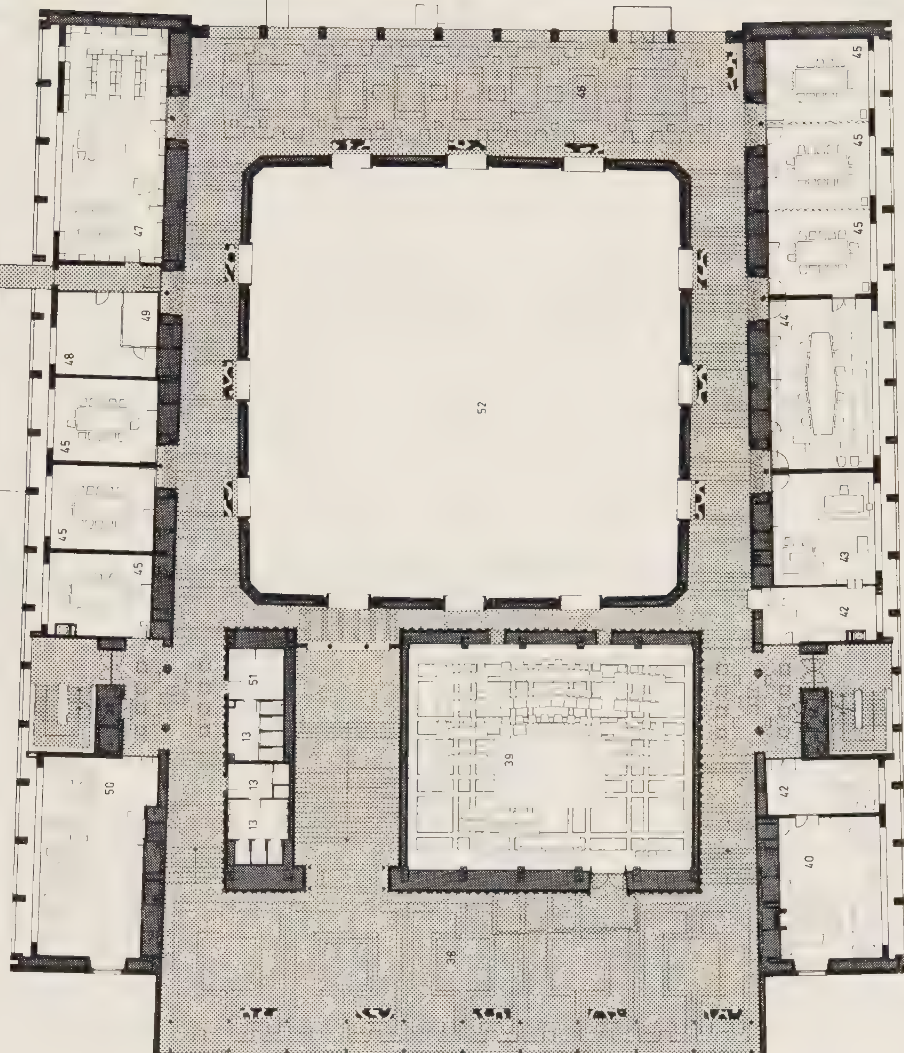

Beg. grond 1—500

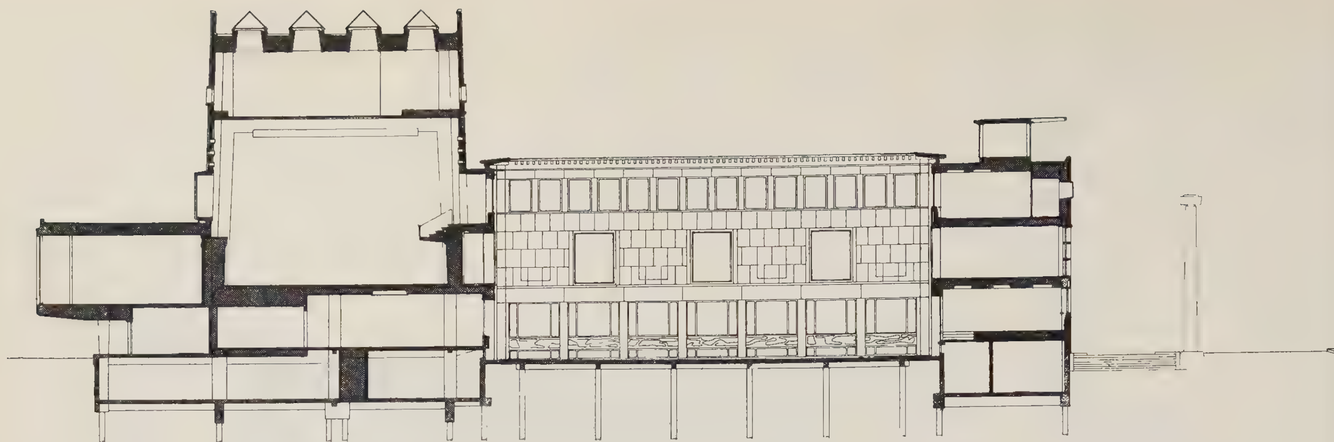
4 berging
12 lift
13 toiletten
25 oprit
26 poort
27 binnenhof
28 hal
29 kantoor
30 wachtruimte
31 binderij
32 passenbureau
33 bodekamer
34 garderobe bezoekers
35 air-conditioning-ruimte
36 luchtbehandelingskamer
37 archiefbureau

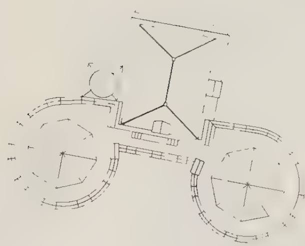

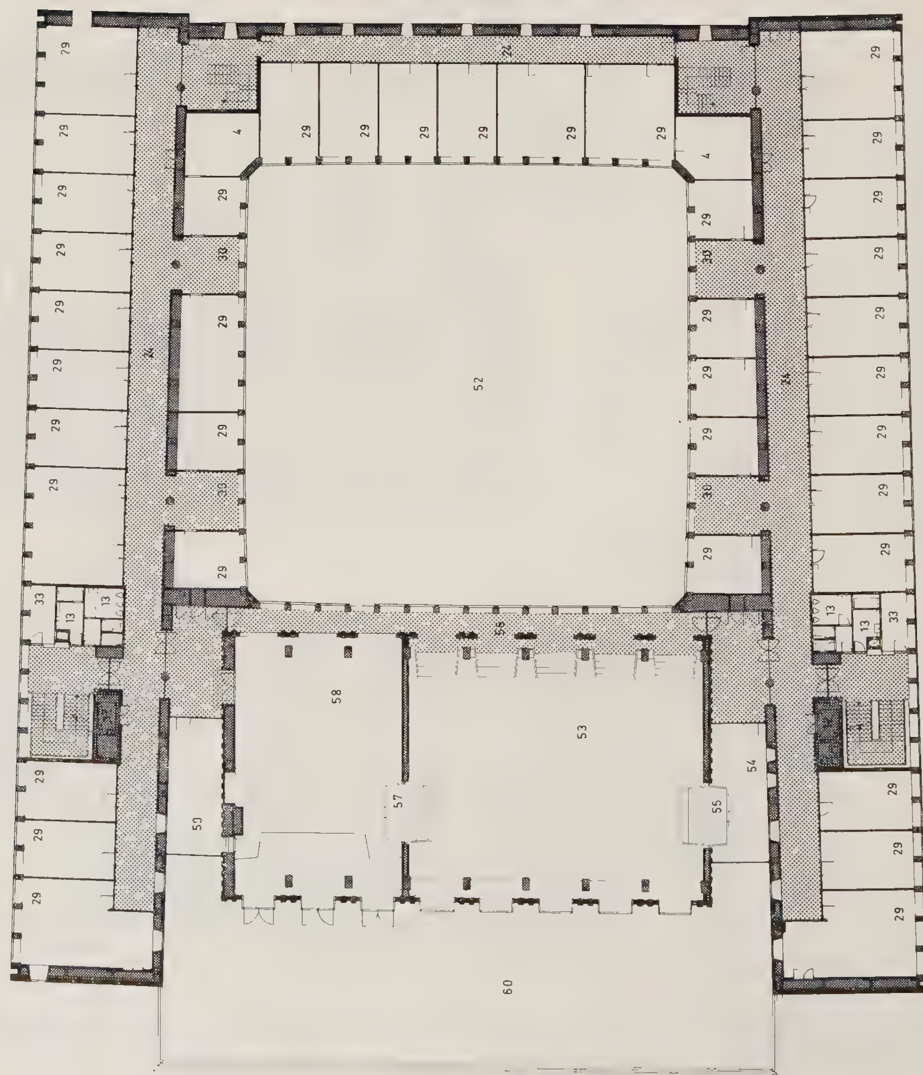
Hoofdverdieping 1—500

2 lift
3 toiletten
8 grote galerij
9 Statenzaal
0 Commissaris-kamer
1 antichambre
2 kamerbewaarder
3 kamer Griffier
4 vergaderkamer Ged. Staten
5 sectiekamer
6 kleine galerij
7 leeszaal-bibliotheek
8 keuken
9 spoelkeuken
0 koffiekamer
1 powder-room
2 vide binnenhof

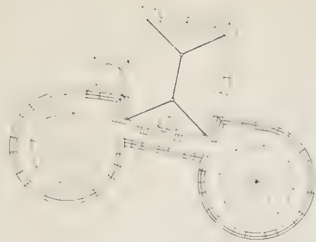
Doorsnede zuid-noord met oost- en westgevels binnenhof 1—500

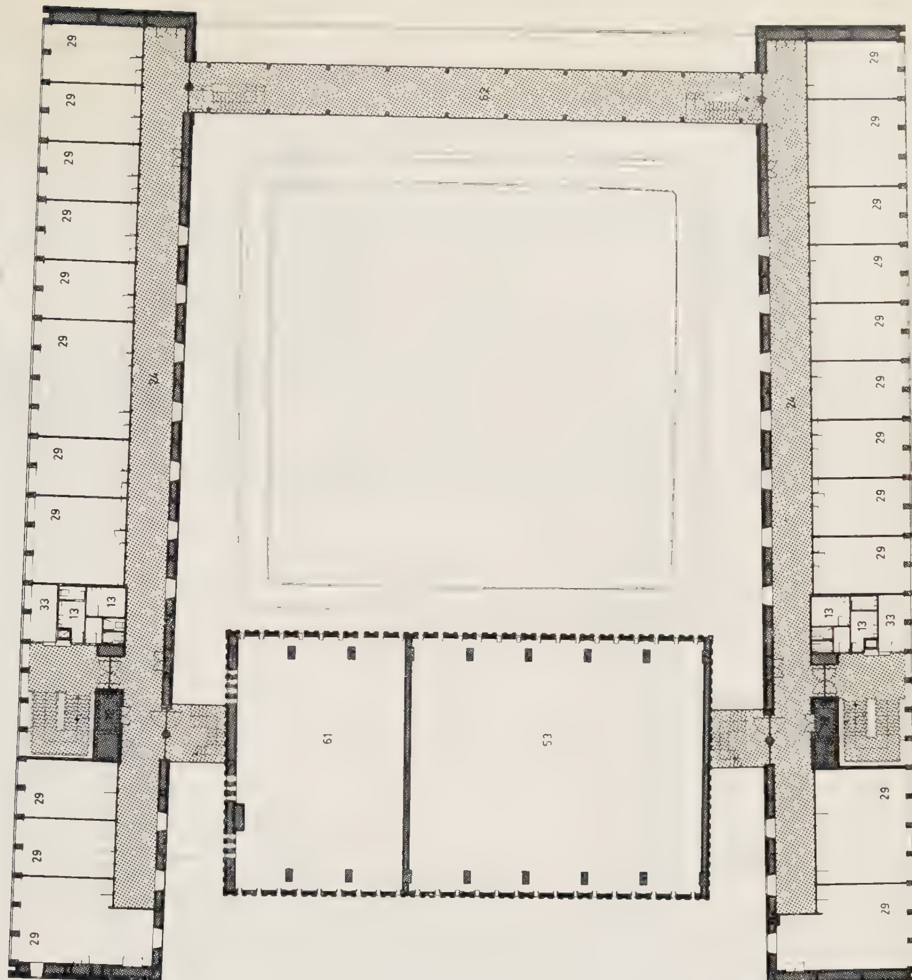

Tweede verdieping 1—500

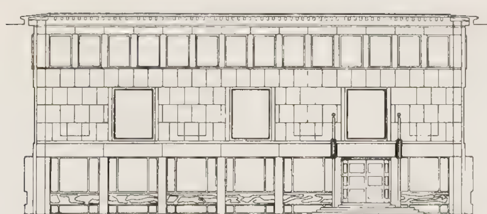
4 berging
12 lift
13 toiletten
24 gang
29 kantoor
30 wachtruimte
52 vide binnenhof
53 vide Statenzaal
54 wachtkamer pers
55 persruimte
56 publieke tribune
57 ambtenaren tribune
58 cantine
59 spreekkamer
60 terras

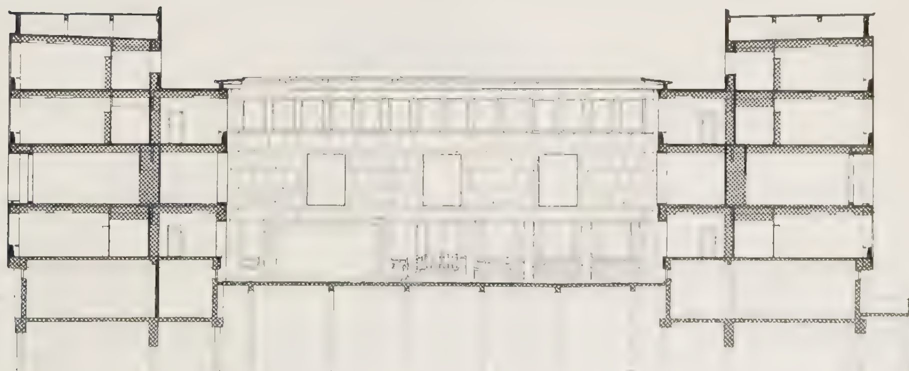

Derde verdieping 1—500

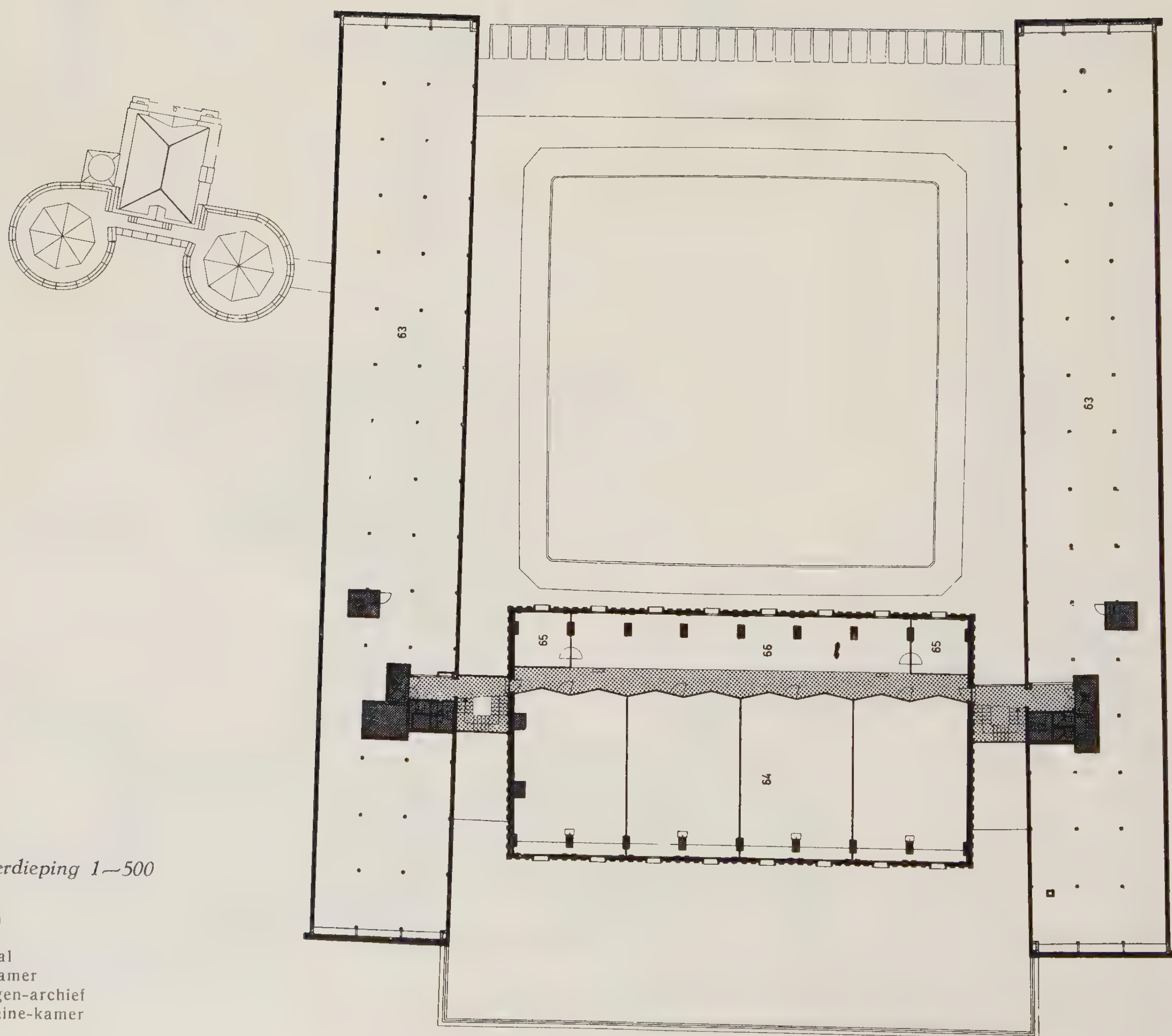
12 lift
13 toiletten
24 gang
29 kantoor
30 wachtruimte
33 bodekamer
53 vide Statenzaal
61 vide cantine
62 verbindingsgang

Noordgevel binnenhof

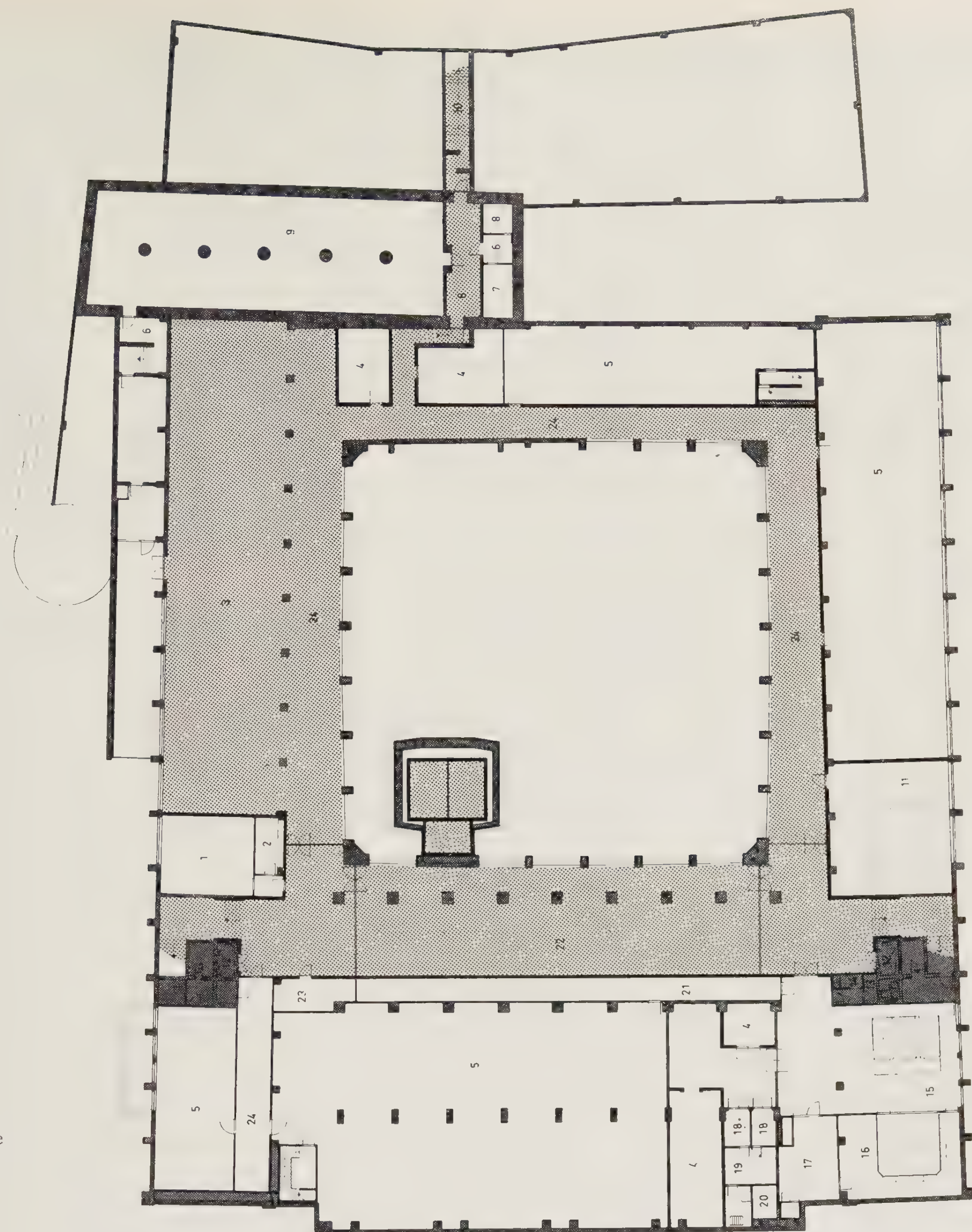

Doorsnede oost-west met zuidgevel binnenhof 1—500

Vierde verdieping 1—500

12 lift
13 toiletten
63 zolder
64 tekenzaal
65 schrijfkamer
66 tekeningen-archief
67 liftmachine-kamer

Kelder 1—500

1 telefooncentrale
2 accuruimte
3 fietsenstalling
4 berging
5 archiefberging
6 gassluis
7 noodaggregaat
8 luchtpomp
9 schuilkelder
10 vluchtgang
11 olietanks
12 lift
13 toiletten
14 douche
15 stookruimte
16 regelkamer
17 werkplaats
18 trafo-ruimte
19 hoogspanningsruimte
20 laagspanningsruimte
21 leidingtunnel
22 centrale garderobe
23 ventilatorkamer
24 gang

. . . . . dappere Voochden vol trouw
die als Goden zijt gestelt
om te breken al 't geweld
dat ons land verheeren wou."

Zó, als Goden gesteld, heeft Valerius ze gezien en zo zag men ze nog lang daarna, de Hoogmogenden, tot 's lands verhering door het Franse geweld. Bij de vestiging van het Koninkrijk is hun glorie niet herleefd, ondanks Hogendorps pleit voor herstel „op den ouden voet" van de Staten-Provinciaal. Hun tweemaal 's jaars bijeenkomende vergadering spreekt weinig tot de volksverbeelding, en hetzelfde geldt voor het toch permanent-zetelende en zoveel nuttig werk verzettende College van Gedeputeerden.

De bouwmeester, geroepen tot het ontwerp van een Provinciehuis zal voor zijn inspiratie weinig stuwing kunnen ontlenen aan glans, aanzien of populariteit van de overheids-lichamen die hij te huisvesten krijgt.

Iets anders misschien zou het, althans in sommige provinciën, staan met het in het gewest levende besef van eigen aard en eigen waarde. Zou men van het nieuwe huis in Arnhem derhalve een belichaming mogen verwachten van de gemeenschappelijke geestelijke habitus in Veluwe, Betuwe en Achterhoek? Het lijkt een nauwelijks te vervullen verlangen en ik geloof ook niet dat de architecten zich daaraan hebben gewaagd.

Het schijnt dus moeilijk om voor *het* Provinciehuis een archetype te ontwikkelen, een algemeen geldende eigen karakteristiek te vinden, die het op het eerste gezicht doet kennen voor wat het is, en die het van alle andere gebouwensoorten op overtuigende, onmiddellijk aansprekende, wijze zou onderscheiden.

In het stedebouwkundige liggen de zaken uit anderen hoofde al even lastig. De provincie-hoofdstad heeft haar eigen structuur, met eigen hoogtepunten en eigen centrale situaties, voorbehouden uiteraard aan de eigen, de stad zelf representerende gebouwen en monumenten, het Raadhuis vooraan.

Het Provinciehuis, exponent van een wijder verband en zetel van een hogere overheid, is er *gast*, een gast die een ere-plaats toekomt maar die de intieme stedelijke samenhang heeft te eerbiedigen[1]). Ziedaar een opgave vol tegenstellingen voor hem die een waarde-hiërarchie in de dingen niet slechts erkent, doch deze ook wil uitbeelden. Een opgave die in Arnhem voortreffelijk is opgelost door de plaatsing van het Provinciehuis wat terzijde van het centrum, doch aan de Rijn en nabij de brug, beide boven-stedelijke elementen die grotere samenhangen oproepen. Van de rivierzijde en van de brug gezien vertoont het gebouw zich trouwens op zijn fraaist, met de krachtige zuid- en zijgevels.

De stedebouwkundige situatie in engere zin, de plaatsing van het gebouw tussen zijn buren, geeft minder reden tot vreugde. De situatie-tekening doet nog het beste hopen: een bouwmassa achter op een fraai gedimensioneerd plein, op het tweede plan en wat terzijde een andere bouwmassa (de Raad van Arbeid) en daartussen, in een soort doorgang, de gerestaureerde Sabelpoort. In werkelijkheid is de bebouwing van de Westelijke Marktwand teleurstellend onbelangrijk, doch het ontstellendste is wel de wezenloosheid en het gebrek zowel aan volumen als aan karakter van de Raad van Arbeid (nog daterende van vóór de ramp), waardoor men hier alleen maar een soort hiaat in het stadsbeeld ervaart, en de Sabelpoort de indruk maakt van éénzijdig aangebouwd te zijn aan het Provinciehuis, een achteloos meegesleurd klein broertje.

De grootste kracht van het werk van Vegter en Brouwer ligt naar mijn mening in de meesterlijke wijze waarop de inwendige structuur van het gebouw geënt is op (en gemaakt is tot een waarlijk prachtige voortzetting en voltooiïng van) de omringende stedelijke ruimte-vormen. Met grote zekerheid en niettemin haast onmerkbaar wordt de naderende buiten begroet, opgevangen, voorbereid, meegevoerd en binnengeleid in deze architectuur en tenslotte, eenmaal binnenshuis, snel gebracht naar een grandioos hoogtepunt.

Siermetselwerk in gang op hoofdverdieping

1) In versterkte mate geldt dit alles bij situering en vormgeving van een zetel voor een landsregering, men denke aan het nieuwe regeringscentrum voor Den Haag. Een radicale oplossing levert slechts de stichting van een afzonderlijke regeringsstad als Washington en New Delhi.

Achter op de Markt staande wordt hij het hoge blok van de Statenzaal op het tweede plan gewaar als een belofte. De voorgevel daarvóór en de hele toestel van oprit en twee ere-zuilen zijn naar mijn smaak de zwakste elementen van de architectuur, doch dit alles schaadt het overigens met zo vaste zekerheid bedreven spel maar nauwelijks.

De poort waardoor men op de binnenhof komt heeft prachtige details (de letters op de wanden en de phoenix in het plafond!); de hof zelf kan misschien tot allerlei critiek aanleiding geven maar er is in ieder geval zeer veel te zien en de maten en de verhoudingen van het geheel, alsmede de lichtinval zijn met een waar meesterschap bepaald in relatie tot wat voorafging en tot wat nog komen gaat.

Dan betreedt men, via een klein tochtportaal, het eigenlijke interieur en nu volgt een snelle en felle climax: een lage, wat donkere dwarsruimte, een reeds bevrijdend brede trap die recht in het licht schijnt te voeren en dan tenslotte de triomfantelijkste en meest glorieuze ruimte die zich denken laat, de klare Rijngalerij, met wijd uitzicht over de rivier, aan de einden begrensd door de waarlijk prachtige mozaïek-wanden van Elenbaas. Het is dezelfde galerij die de buitengevel aan deze zijde zulk een kracht verleent.

Het talent waarmee dit alles gedaan is wordt getekend door het feit dat, op de keper beschouwd, het uitzicht op de Rijn hier eigenlijk helemaal niet zo bijzonder fraai is; slechts door de wijze waarop het architectonisch werd ingeleid en gepresenteerd krijgt het zijn glans van grootsheid.

Na dit hoogtepunt was blijkbaar geen verdere climax mogelijk. De uit deze galerij toegankelijke Statenzaal levert een terugslag. Zij is — althans overdag — wat kil en kelderachtig, wat plichtmatig duur en weinig karakteristiek. Ik kan mij niet voorstellen dat men hier prettig vergadert. 's Avonds, als de feestelijke kronen

randen zal het er zeker veel aangenamer zijn, maar lan om er een feest te geven. Dan zou men ook vergeten dat de reeks frivole balconnetjes aan de achterwand de obligate tribune vormen voor het publiek bij de openbare vergaderingen onzer vertegenwoordigende lichamen; men zou ze — met meer genoegen — kunnen aanzien voor refuges voor hen, die willen oezien bij een dansfeest.

Het algemene karakter van dit gebouw is niet in één woord te vatten; het is een — zeer wèl-gekuipt — vat vol tegenstrijdigheden. Het is joyeus en beminnelijk, maar daarbij zeker niet zonder kracht; het is boeiend en geschakeerd, maar niet zonder groot gebaar. Het is zeer ver doorwerkt, maar dit toch zonder ernstig verlies voor de eenheid.

De algemene opzet *lijkt* eenvoudig; een hoog blok, twee naar voren komende zijvleugels, onderling weer verbonden door een lage, dwars-gelegen, vóórbouw. In werkelijkheid is de structuur veel gecompliceerder en zelfs niet kort te formuleren, op zichzelf uiteraard geen grond voor ernstig wantrouwen: dit gebrek aan radicalisme en klaarheid geeft aanleiding tot onduidelijkheden. Door deze samengestelde opzet kan het gebeuren dat zich in de omwanding van de hof een onverwachte, omvattende, rondgaande beweging manifesteert; door deze zelfde opzet blijken de gangen in de zijvleugels een soort „restruimten" te vormen.

links: *Zuidgalerij*

onder: *Noordgalerij*

tatenzaal

loerkleed in Statenzaal, voorstellend de kaart van e provincie Ontw.: Mevr. K. Fischer—v. d. Mijll Dekker Handgeknoopt in eigen atelier

boven: *Galerij Oostzijde*

Kamer van de Commissaris der Koningin Vloerkleed-ontwerp Mej. D. G. van de Rivière en H. J. Scholten

Onduidelijk is ook het stramien, waarop de plattegrond is gecomponeerd. Aanvankelijk verwacht men een simpel kwadratennet, maar in werkelijkheid is er een gecompliceerd stelsel van verspringende systeemlijnen, vol scheefheden — welke laatste overigens in het interieur aanleiding geven tot zeer geraffineerde verfijningen van de ruimtewerking.

De algemene indruk van doorwerktheid wordt nog versterkt door de uitbundige fantasie waarmee de — ten dele zeer kostbare — materialen gekozen zijn, waarmede de aard en de kleur der wandoppervlakken werd bepaald — waarbij soms haast barbaarse effecten niet zijn geschuwd — en waarmede tenslotte deze gehele binnen- en buitenwereld nog weer is aangevuld en verrijkt met vele werken van vrije en gebonden kunst.

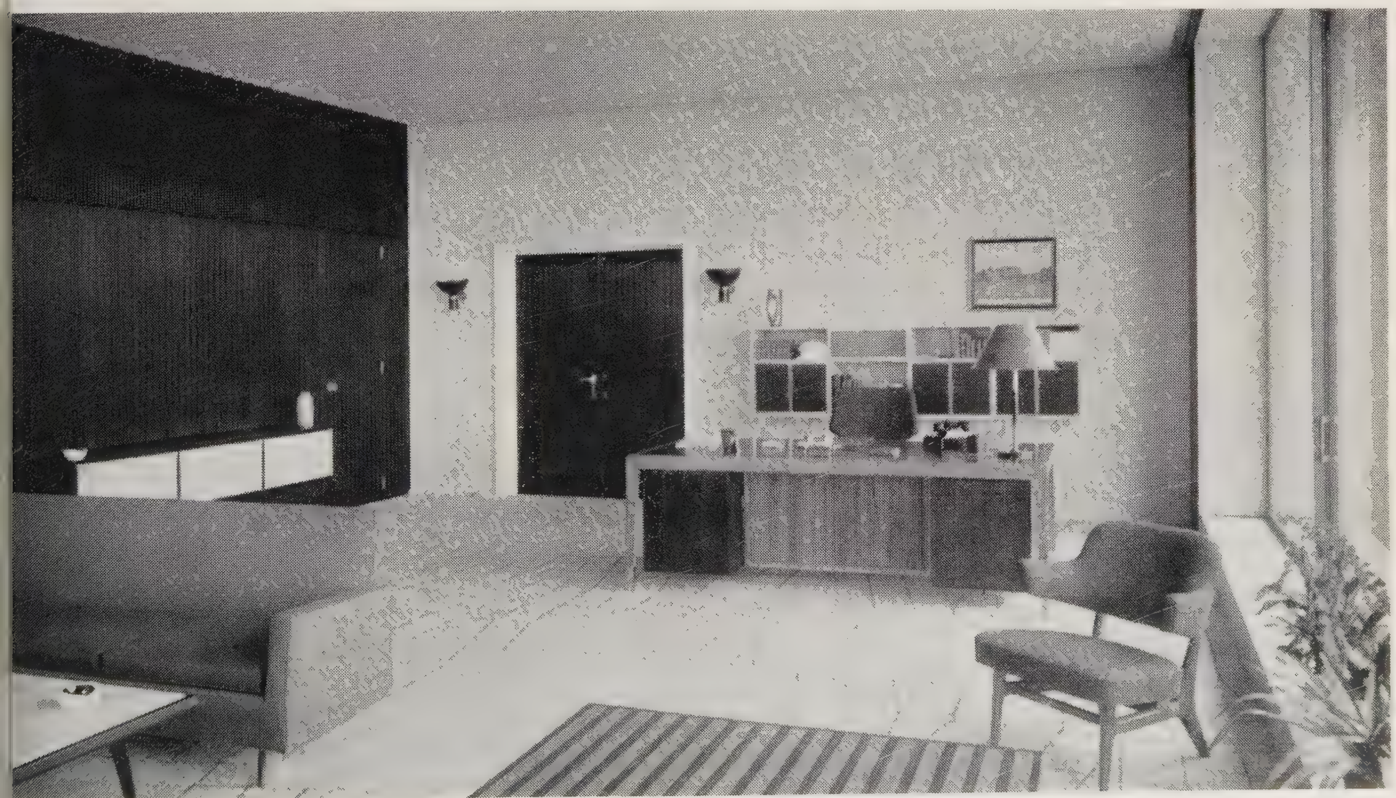
Men kan niet stellen — en dit is hoge lof — dat helderheid en vastheid van het totaal ernstig geschaad zouden zijn door deze ophoping van zovele naar zelfstandigheid strevende toevoegingen. Men kan echter óók niet volhouden dat àl deze kunstwerken stuk voor stuk onmisbaar zouden zijn, dat elk beeld, elke sgraffitto, elke decoratie bij verwijdering een voelbaar tekort zou achterlaten. Hier en daar is er zelfs onmiskenbaar een teveel.

Deze overdaad ontneemt het gebouw iets van de gespannenheid, die het door zijn ruimtelijke structuur eigenlijk scheen te beloven, maar zij schijnt het bouwwerk er wel een soort extra-dimensie bij te verlenen: bij eerste kennismaking flonkert achter het globale totaal-beeld reeds een nader te exploreren achtergrond van rijke details en toevoegingen, waarop men terugkomt en waarnaar men terugkeert. Het Provinciehuis wordt aldus veel méér dan een gebouw, het wordt een door de architectuur bepaalde, zeer levende en levendige wereld, waarbinnen de andere kunsten elkaar ontmoeten, aanvullen en soms ook tegenspreken.

Misschien zal het in andere gebouwen na de opening nog volgende proces van in-leven hier geblokkeerd worden door de reeds bij voorbaat bewerkte volledigheid; voor eigen initiatieven van de gebruikers is er geen ruimte meer en dit kan een gevaar worden. Want hoewel de karakteristiek van vele vertrekken uitnemend getroffen schijnt te zijn (vooral de kamers van Commissaris en Griffier!), toch valt te vrezen dat de gehele inventaris nog wel zovele modieuze elementen zal blijken te bevatten (voor *ons* nauwelijks als zodanig herkenbaar) dat een volgende generatie ze als even onverdragelijk zal ervaren als ons veel werk van onze vaders en grootvaders voorkomt. En wat dan?

De meubilering is overal mede betrokken in het totale ontwerp; dit komt de eenheid ongetwijfeld ten goede, doch het verkleint nog weer verder de speel-

Kamer van de Commissaris der Koningin

ruimte die het leven eisen — en zich ook nemen — zal. Zij is technisch wèlverzorgd, doch ontwikkelt nergens de kracht, die de architectuur op zovele punten bezit.

Vraagt men zich af, of dit gebouw een typisch provinciehuis is, dan blijft het antwoord uit, omdat — als gezegd — een typering van „het" provinciehuis vrijwel ondoenlijk is.

Vraagt men, of dit gebouw een typische regeringszetel is, dan aarzelt men. Veeleer gaan de gedachten in de richting van opera of theater, men denkt aan een feestelijk opgaan in de wereld waar men zich behaaglijk en thuis voelt. Men mist iets van het ascetische waarmede de regeerder getuigt van (of herinnerd wordt aan) de hoogte en zwaarte van zijn taak in een zo onvolmaakte wereld als de onze.

Vraagt men zich af, of dit gebouw een *gebouw*, of het „architectuur" is, dan past een volmondige bevestiging. Het is een boeiend en bloeiend en in vele opzichten sterk en overtuigend werkstuk, in zijn tekortkomingen nog beminnelijk en zowel in slagen als in falen uitermate leerzaam voor de vakgenoten.

Vraagt men zich tenslotte af, waar het staat en staan zal in de ontwikkeling van de architectuur, dan blijft andermaal het antwoord uit. Volgende generaties zullen het geven. Het is zeer wel denkbaar dat het een soort unicum zal blijven, in hoge mate inspirerend en intrigerend, maar niet prikkelend tot directe navolging, evenmin als dit bijvoorbeeld de werken van Kromhout en eigenlijk ook van De Bazel zijn geweest.

De rekening opmakende stemt dit gebouw tot vreugde; ons volk mag de Gelderse Staten dankbaar zijn voor dit initiatief, voor de durf en voor de onbe-

rompenheid waarmede zij de architecten niet slechts ebben vrij gelaten maar veeleer hebben aangemoe- ligd bij het volbrengen van dit werkstuk. Dankbaar ook voor het begrip dat zij hebben getoond voor gees- elijke waarde en voor de betekenis van een bloei der eeldende kunsten.

Dappere voogden vol trouw. . . .

S. J. van Embden

nks boven: *Sectie-vergaderzaal met doorkijk naar ver- aderzaal Gedeputeerde Staten* links onder: *Tekenzaal*

nder: *Koffiekamer Statenleden Vloerkleed ontw. Mej. D. G. van de Rivière en H. J. Scholten*

C. Kneulman

In beton gegoten plastieken onder de gootlijst van oost- en westgevels

H. Verhulst

van Stuivenberg

Toen de architecten van het Huis der Provincie er aan toe waren kunstenaars te kiezen, die het gebouw moesten „versieren", om deze verouderde aanduiding te gebruiken, vroegen zij, wat ongebruikelijk was, een adviseur ter medewerking, ook om verband te krijgen tussen de schenkingen. Er was eigenlijk geen precedent. Berlage, in een op dit gebied nog geheel onvoorbereide tijd, had dat eens met de Beurs gedaan door de dichter Albert Verwey als medewerker in te schakelen, doch daar gold het toen hoofdzakelijk het vaststellen van de motieven, die nog naar neo-gothische en neo-romaanse denktrant niet in overleg met de kunstenaar zelf, maar door de principalen werden vastgesteld. Van het overleg in deze moeilijke zaken weten wij niets, wel van onenigheid.

De moderne architect is overigens de al-bepaler geworden, ook op het gebied van de beeldende kunsten. Waar de technische gebieden zich door hun gespecialiseerde ontwikkeling steeds meer aan zijn gezag onttrokken en hij noodgedwongen toch de gespecialiseerde adviseurs moest inschakelen, bleef hij, begrijpelijk en terecht, het terrein der beeldende kunsten niettemin geheel in eigen beheer en beschikking houden, aannemende dat hij daarin goed georiënteerd is. Was dit niet het geval, dan werden vaak met een gebrekkige intuïtie en oriëntatie op deze terreinen en met een soms weinig ontwikkeld inzicht of gevoel voor de betekenis van een juiste kleur- en vormbepaling in en aan het gebouw, de beste kansen gemist. Kansen, die in een tijd met betere onderlinge verhoudingen zonder ophef en op natuurlijke wijze zouden zijn ontstaan en verwezenlijkt. Het had ook tot gevolg, dat door een soort usance gedurende jaren slechts enkele beeldhouwers, en helaas lang niet altijd van een goed gehalte, geroepen werden om openbare gebouwen te voorzien van de z.g. bouwplastieken. Wat eens in Nederland begon als een prachtige inzet van monumentale decoratieve plastiek, vervolgens werd tot een streng beginsel van architectonische tucht, verliep tenslotte in een soort decoratieve emblematiek en neoklassieke allegorie, die zich noch in de plastiek noch in de architectuur verdiept, maar zich schikt, dociel, naar de gestelde eisen van leesbaarheid en zedelijkheid. Aan deze productie is de eigenlijke ontwikkeling van de ruimteproblemen der architectuur en sculptuur in wezen in ons land voorbij gegaan.

Toen Mondriaan en Van der Leck een vijf en dertig jaar geleden probeerden hun gedachten te formuleren over hetgeen de waarden van kleur voor de architectonische vlakken en voor de ruimte beeldend konden betekenen, spraken zij over een architectuur die er toen nog niet was, maar die zij toch nabijvoelden. Mondriaan bleef de schilder en laat in zijn leven, in New York, zag hij de schilderkunst en beeldhouwkunst nog altijd niet onderscheiden van architectuur. Dat zijn werk toch invloed heeft gehad op architecten staat historisch vast en is verklaarbaar. Het is een hoofdstuk apart. Doch degeen, die eigenlijk helderder en al vroeg inzag, waarin architectuur verschilde van schilder- en beeldhouwkunst, was Van der Leck, naar wie niemand toen wilde luisteren. Geen wonder, want hij vroeg niets meer of minder van de architecten dan zelf-beperking en zoveel inzicht, dat zij hun grenzen zouden weten. Hij droomde en voorzag een samenwerking alleen op die basis. Als iets waar is, dan is het nog altijd die schijnbaar nuchtere, maar diepeilende en veel zelf-

Mozaïek aan west- resp. oostmuren van de zuidgalerij, van V. H. Elenbaas

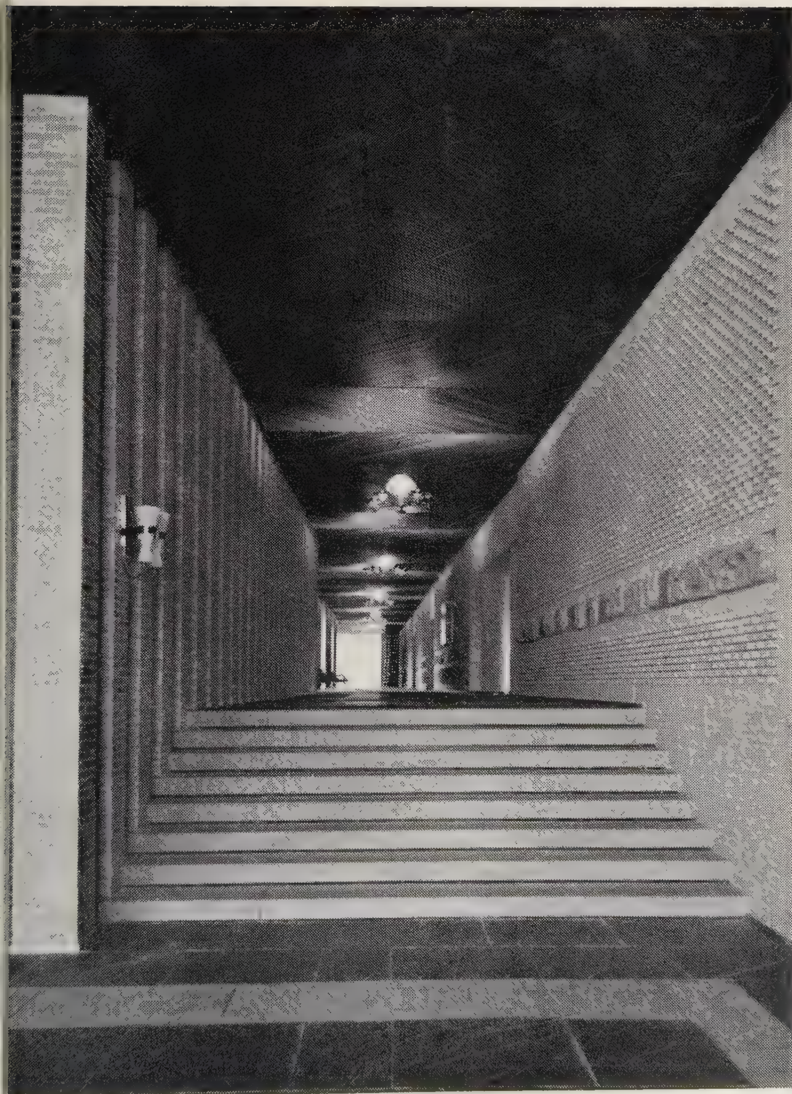

Details mozaïek V. H. Elenbaas

Wapens van alle Gelderse gemeenten in de gang aan de oost- en westzijde van de hoofdverdieping Beeldhouwwerk van P. van Stuivenberg

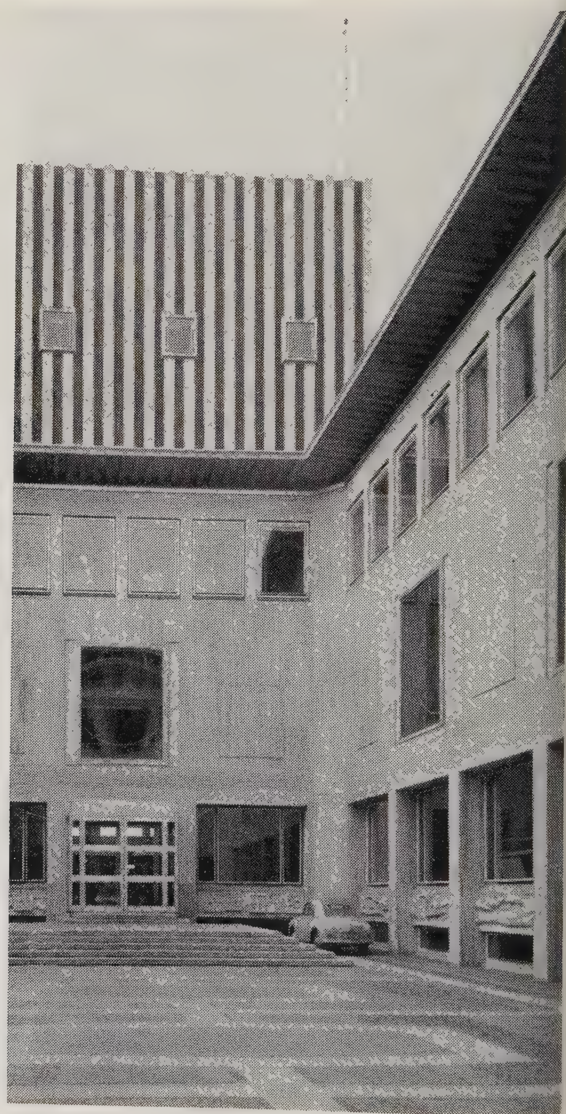

overwinning vragende eis van Van der Leck aan de architecten, zelfbeperking, begrip van grenzen tussen architectuur en beeldende kunsten. Wie blijft vasthouden aan de 19e eeuwse idee van een alzijdig bouwmeester, die alleen in de geest van het genie der renaissance, maar niet op het plan van de huidige gemiddelde architect zijn kans had, zal zijn medewerkers der beeldende kunsten niet kiezen, zoals de mogelijkheden van nu die bieden, bij een verhelderd inzicht in de uitdrukkingsmiddelen der beeldende kunsten. Ook Le Corbusier blijft in deze richting eigenlijk slechts zichzelf kiezen.

Het is duidelijk dat degenen, die de 19e eeuwse opvatting huldigen, waar ook Berlage weer toe verviel na de korte duur van een veelbelovend begin, een gang van zaken als in het Huis der Provincie niet zullen bijvallen. Het feit dat de architectenopleiding nauwelijks meer tijd laat om de zo hoog nodige oriëntatie op het gebied der beeldende kunsten te verkrijgen, is een omstandigheid die alleen voor een andere opvatting een waarschuwing kan zijn. Tenslotte is het niet die oriëntatie, maar het inzicht dat beslissend is.

Het past mij niet om het resultaat te Arnhem hier critisch te beoordelen. Dat moeten anderen doen. Wel kan ik iets zeggen over het ogenblik en over de aard der gevraagde samenwerking met de beeldende kunstenaars. Toen de medewerking werd ingeroepen stonden de plaatsen daarvoor bestemd vast, maar de uitvoering was nog niet in een dusdanig stadium, dat zonder het nodige voorstellingsvermogen de ruimten anders dan schematisch waren. Het moment waarop een architect voelt dat hij de beeldende kunstenaars nodig heeft, is individueel gezien het juiste moment. Algemeen gezien kan men zich voorstellen, dat de medewerking toch vroeger wordt ingeroepen dan te Arnhem gebeurde. Vroeger, doch alleen voor de beoordeling van de geschiktheid der te reserveren plaatsen in het gebouw. De eigenlijke uitvoering kan men zich weer later denken. Later, omdat dan het rekening houden met het ware aspect der vlakken, wat materialen en kleuren en wat de ruimtewerking betreft, zuiverder en dus gevoeliger en ook exacter kan geschieden. De beeldende waarde van kleuren en vormen in architectonisch bepaalde ruimten is zo anders van expressie dan de louter architectonische bepaling kan zijn, dat een evenwicht pas werkelijk uitgewogen kan worden, als tenminste één van de twee het evenwicht bepalende elementen, er werkelijk is.

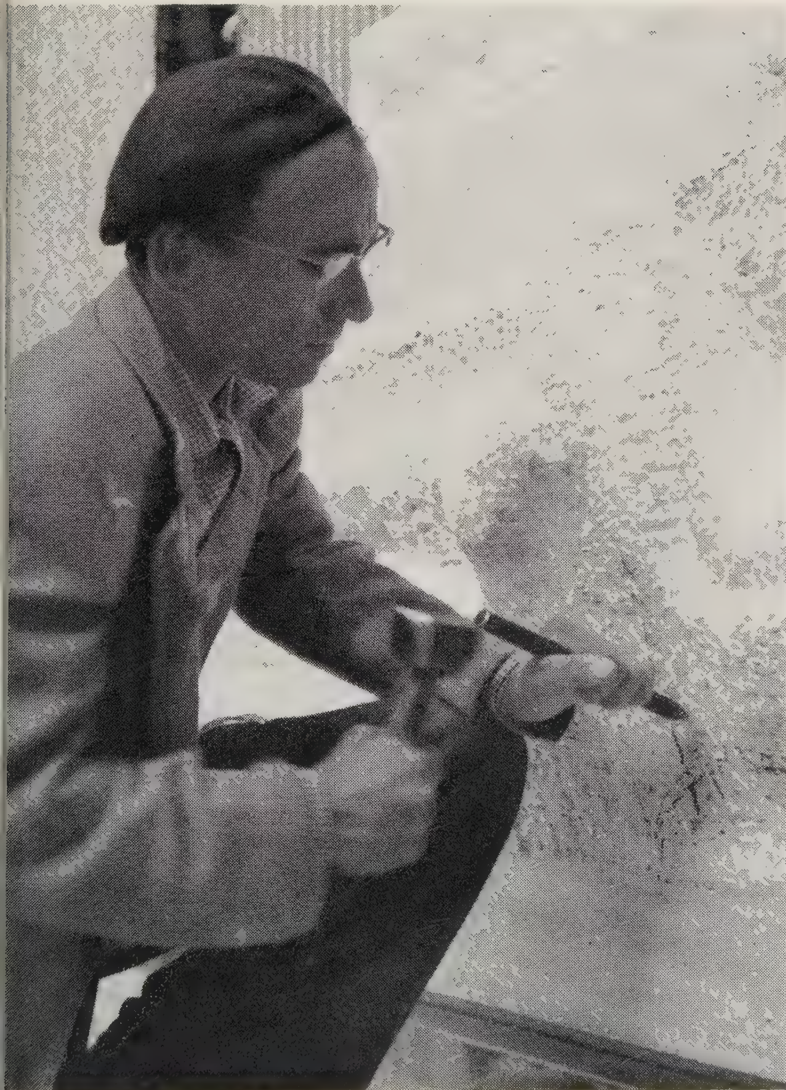
Dat houdt echter in, dat de beeldende kunstenaars pas later kunnen beginnen en later klaarkomen, dan de principalen eigenlijk wensen of prettig vinden. Toch bewees een enkel voorbeeld hoeveel „vloeiender" en beter alles gaat, als de realiteit er is van het uitgangspunt, dat de kunstenaar nodig heeft voor zijn werk. Toen in de gangen nog muurvlakken boven deuren iets nodig hadden werd, laat, een kunstenaar voor sgraffito's ingeschakeld. Deze had echter het voordeel, dat hij exact de nuances van de vloer, de werking van het donkere hout der deuren, de plastische werking en de kleurverschillen der materialen van de wanden kon zien, en zijn eigen kleurbepaling en de maat van zijn vormenspel werd daardoor snel en doeltreffend bevorderd. Ook voor vloerkleden is het in theorie altijd mogelijk vóór een vertrek er is, de kleurwerking vast te stellen. Maar de beste vaststelling is stellig degene, die de totaliteit van een vertrek in zijn hoofdbestanddelen tot een eigen ervaring heeft

Borstweringen onder de ramen van de binnenhof, gebeeldhouwd in travertin Totale opzet van W. Couzijn, uitgevoerd door hem en J. Grosman, C. Kneulman en H. Verhulst

kunnen maken. Zo zijn de ontwerpers en uitvoerders van vier grote wandkleden, die het laatst aan de beurt kwamen, in de best denkbare conditie, die dan ook tevens een hoge verwachting rechtvaardigt en grote verplichtingen oplegt.

Het pleidooi voor een vroegere inschakeling en een latere uitvoering is in de practijk niet altijd mogelijk. Maar wat wel mogelijk is, dat is de opvoeding in deze richting, het bevorderen van een inzicht dat het tijdstip van ontwerpen en voltooiïng, wat de kunstwerken aangaat, zo gekozen moet worden, dat het de beste waarborgen biedt voor een zuiver op de ruimte afgestemde werking. Jaren moet het gebouw nog getuigen van wat in zijn ontstaanstijd de opvattingen waren over een samengaan van beeldende kunst en architectuur. Als dan die opvatting, zoals vaak het geval is, toch in zijn uitwerking beïnvloed werd door haast of door een minder goed gekozen moment van samenwerking, dan is tekort gedaan aan de beste mogelijkheid. Kunst wordt nooit beter van haast, ook niet door een spanningloos uitstel. Maar er moet tijd zijn om rijp te worden en dat kan eerder verwacht worden bij een vroeger begin en een latere voltooiïng. Het is reeds Der Kinderen geweest, die welhaast een halve eeuw geleden heeft gepleit ook voor een opleiding, een cursus of een scholing, voor opdrachtgevers. Daartoe kunnen de architecten en de beeldende kunstenaars veel bijdragen. Een man als Elenbaas moest aan zijn grote mozaïekwanden beginnen, toen hij al zijn verbeelding nodig had om zich in te denken hoe de gegeven ruimte in feite er uit zou zien. De opvatting kwam door gesprekken wel vast te staan, maar toch waren de gegevens globaal. Het kon moeilijk anders, gezien de omstandigheden waaronder gewerkt moest worden, waarbij het werkschema met de tijdslimiet voor de opening een belangrijke rol speelde. Een tweede moeilijkheid was de bepaling van de motieven, waar de schenkers, alle gemeenten in Gelderland in deze vertegenwoordigd door hun burgemeesters, omvangrijke en niet altijd realiseerbare denkbeelden over hadden. Tenslotte redt de intuïtie van de kunstenaar dan veel, dat aan de gevaren van al te veel praten zou bezwijken.

Het minste hebben de beeldhouwers last gehad van nog niet genoeg geavanceerde ruimten. Zij konden ter plaatse met de ruimte en de vlakken, de werking van de ramen, de lichtval op de binnenplaats, voldoende rekening houden. Een weloverwogen strategie onder leiding van W. Couzijn voerde van étappe tot étappe, steeds overgaande tot een groter schaal, naar het uiteindelijke hakken ter plaatse. Maandenlang klonk daar het heerlijke korte geluid van de hamer op het harde travertijn. Ook hun medewerking droeg verder alle kenmerken van de onwennige tijd. Het is geen critiek op hun werk als ik opmerk, dat toch het werkelijke verband tot het gebouw en zijn medewerkers, van de architecten tot de eenvoudigste uitvoerders, inniger en klankrijker kan worden gedacht. Nog lijken de beeldhouwers te veel een afzonderlijke groep ingevoegde buitenstaanders, bijzonderen, die als zodanig bekeken en behandeld worden. De beeldhouwer, die in de gangen binnen de wapens der steden in langdurige arbeid kon voltooien, zoals het behoort, had de kans het ware verband te hervinden. Dat is van minstens zoveel belang als de aesthetische en technische problematiek. Het eenvoudige gevoelsverband tot de omgeving, van mens tot mens en van deze tot

Vloerkleed op sectie-kamer Mej. D. G. v. d. Rivière en H. J. Scholten

„Drie schikgodinnen" aan de wand van de kamer van de Commissaris brons Everdine Henny

Kop van H.M. de Koningin op de Commissaris-kamer brons Mevr. Ch. D. Baronesse Van Pallandt

et werk, ontneemt als vanzelf het air van opzette-ijkheid aan het kunstwerk, dat er niet ook nog aan noet worden toegevoegd, maar beeldend daarmee noet vergroeien. Dit stelt niet alleen een aesthetische, naar ook een menselijke eis. De enige, die toevallig et onschatbare voordeel van een zeer vroege in-chakeling en een late uitvoering heeft gehad, was Donk, die het plafond in de poort tot een fijn ge-ed rhythme in betonreliëf heeft gemaakt. Het andere iterste viel aan Reyers toe, die van zijn inventief ermogen alles moest vergen om een verlate opdracht og te kunnen verwezenlijken.

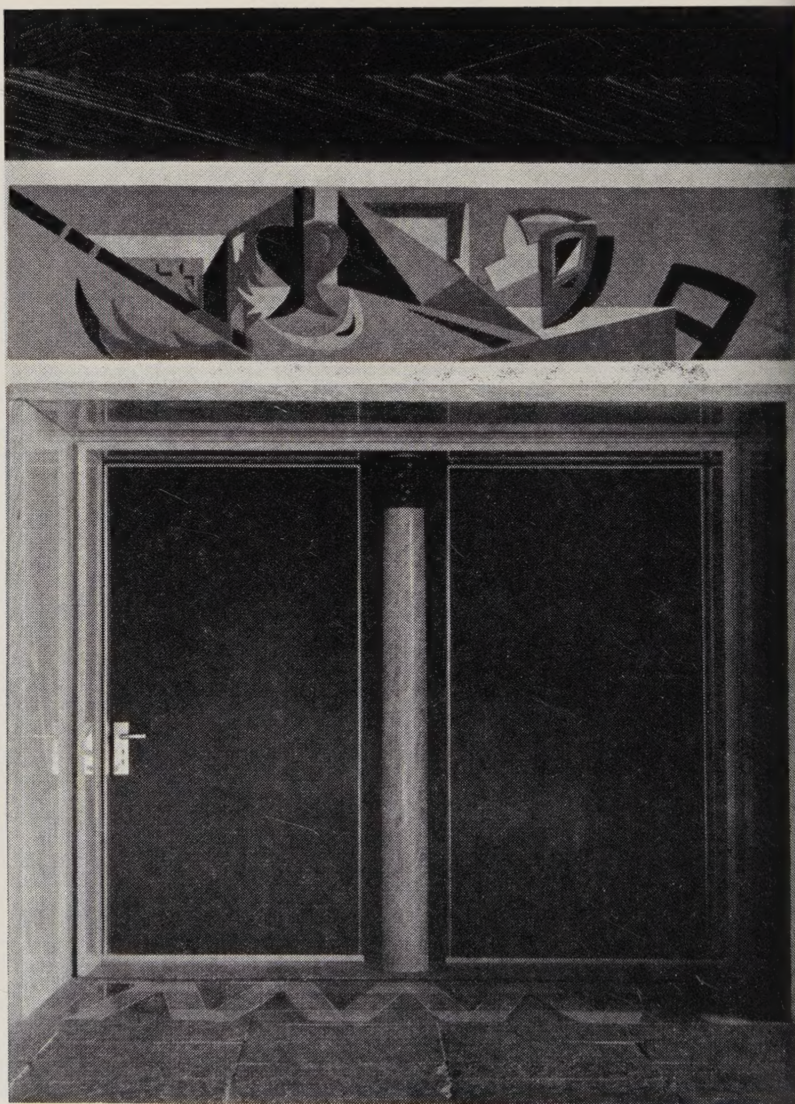
Een en ander voer ik aan omdat bij al deze facto-en het tijdselement toch aldoor blijkt, vooral voor de unstwerken, van bijzonder groot belang te zijn. Het eist genlijk een aparte orchestratie om het tijdig invallen n ook om de duur van de te spelen partij te bepalen.

De keuze van de kunstenaars is voorzoveel doenlijk, ank zij de ruime geest van de opdrachtgevers, ge-cht geweest op kansen voor de jongere generaties. Dit betekent dat zij, die op grond van het karakter van un werk vermoed werden over een geschiktheid tot et verkrijgen van een resultaat in een bepaalde rich-ng te beschikken, in aanmerking konden komen, ook ls van een routine in dat opzicht nog geen sprake vas. Ook in dit opzicht werd vaak ervaren, dat de irectheid en frisheid waarmede men voor de opgaven verd gesteld, de winsten waren die aan het werk de lans en spanning verleenden, die zo vaak gerouti-eerder werk in het onberispelijke tot overbodigheid oert. Routine wordt vaak overschat.

De samenspraak tussen beeldende kunsten en archi-ectuur leek aan vorige generaties te zijn opgelost. Zij onden niet weten dat nieuwe generaties met de proble-natiek van een andere architectuur te maken hebben en at ook de beeldende kunsten zelf niet alleen door de naterialen maar ook door de opvattingen omtrent beel-ende waarden, opnieuw de weg moeten vinden. Weer een samenspraak begonnen, met begrippen en met eelden, die opnieuw om formulering vragen. Het ver-naan van Van der Leck in 1917, „denk toch om zelf-eperking, leer grensbesef", lijkt onverouderd.

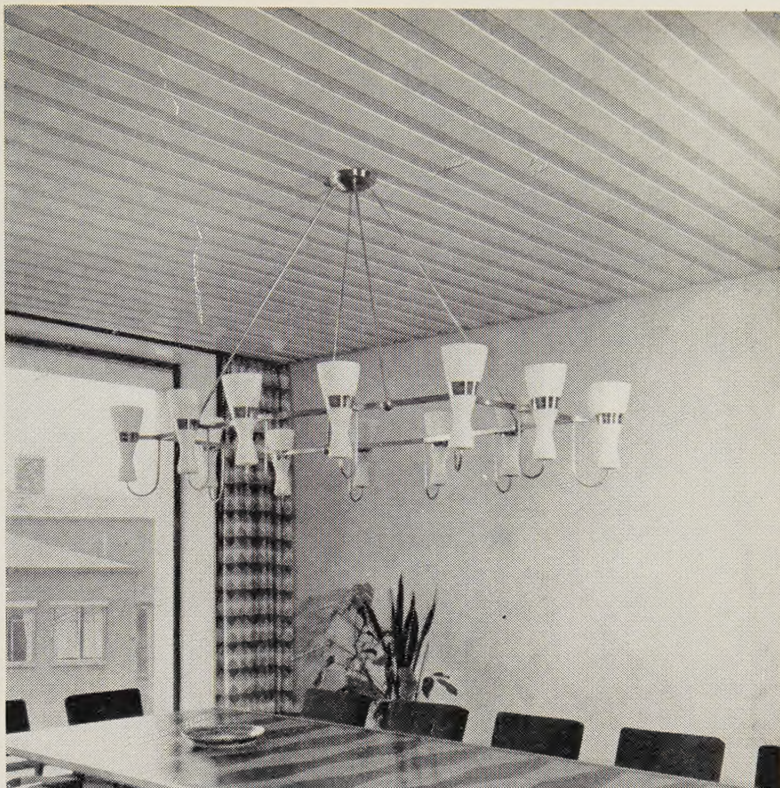
A. M. Hammacher

Wandkleed in kamer van Gedeputeerde Staten Ontw. Lex Horn, in techn. samenwerking met „Het Paapje"

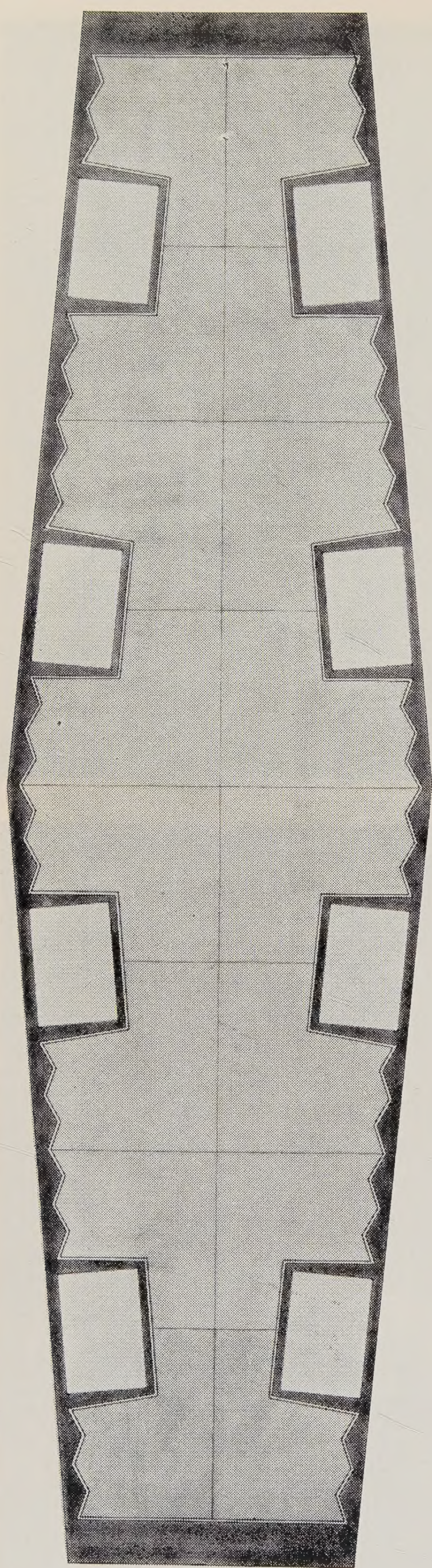

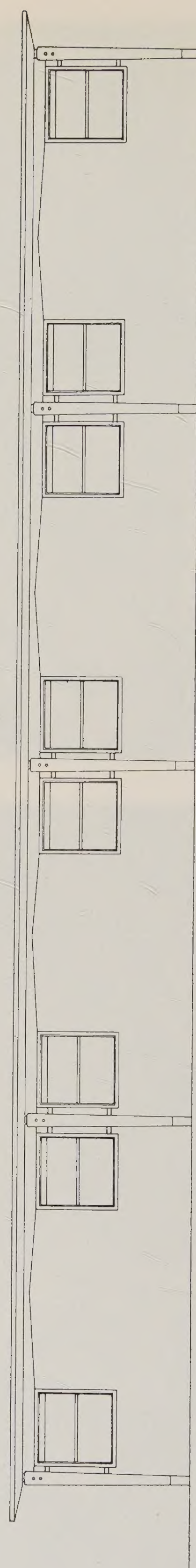
Sgraffitto van S. Erb

ampen in een der vergaderzalen Ontworpen in amenwerking met Henri Cohen

en van de lampen in de zuid-galerij

Tafel in kamer Gedeputeerde Staten

